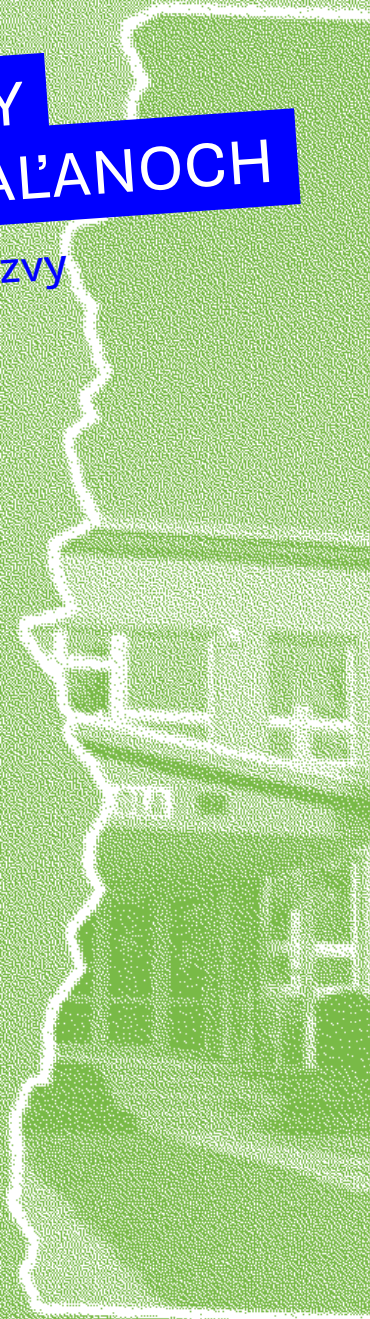

PRÍBEH ŠKOLY V ŠARIŠSKÝCH MICHALANOCH

Kritická reflexia a výzvy

eduRoma
Roma Education Project

Príbeh školy v Šarišských Michaľanoch

Kritická reflexia a výzvy

II. časť

Bratislava, 2017

Autori

doc. PaedDr. Alica Petrasová, PhD.

doc. PaedDr. Ivan Pavlov, PhD.

Odborné konzultácie

Mgr. Vlado Rafael, PhD.

Recenzenti

doc. PaedDr. Štefan Porubský, PhD.

doc. PhDr. Rastislav Rosinský, PhD.

Publikácia vychádza vďaka podpore
Open Society Foundations

Vydalo: O. Z. eduRoma – Roma Education Project, 2017

ISBN: 978-80-972680-0-8

OBSAH

ÚVOD	7
1. VERDIKT SÚDU - ROK 2012	13
2. AUDIT ŠKOLY - ROK 2013	17
2.1 Priame pozorovanie práce učiteľov nižšieho sekundárneho vzdelávania	19
2.2 Rozhovory s učiteľmi nižšieho sekundárneho vzdelávania	22
2.3 Obsahová analýza školského vzdelávacieho programu	23
2.4 Dotazník – komunikácia medzi vedením školy a pedagogickým zborom	27
3. REFLEXIA - ROK 2016	31
3.1. Aktuálny stav vzdelávania v Šarišských Michaľanoch vs. obec Ostrovany	55
4. KRITICKÉ ZHODNOTENIE	57
5. LITERATÚRA	64

ÚVOD

Otázky a problémy týkajúce sa rómskeho etnika sa stali v poslednom období pomerne frekventovanou témou verejnej politiky a mediálneho sveta na Slovensku i v medzinárodnom kontexte. Opätovne sa ukazuje, že táto problematika je jednou z bolestivých tém členských krajín EÚ, ktorú nedokážu funkčne, spravodlivo a v intenciiach liberálno-demokratických tradícií riešiť. Predkladaná štúdia je príspevkom k riešeniu danej problematiky v oblasti vytvárania spoločenských, politických a pedagogických podmienok pre úspešnú inklúziu rómskych žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia do štandardných podmienok školského vzdelávania. Pochopenie inklúzie a inkluzívneho vzdelávania však znamená presadzovanie nového spôsobu myslenia. Zavedenie inkluzívneho vzdelávania je dlhodobý proces, aplikácia ktorého si vyžaduje mnoho úsilia a finančnej podpory štátu. Inklúzia Rómov v oblasti vzdelávania sa vo vládných záväzkoch premieta do týchto prijatých dokumentov:

- Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike Solidarita – Integrita – Inklúzia 2008 – 2015. Cieľom je „Vytvoriť konceptuálny model formovania priaznivejšieho prostredia marginalizovaných rómskych komunit v zmysle trvalého sociálneho rozvoja, rozvoja komunitných a sociálnych služieb a integrácie zameranej na sociálnu zmenu.“¹
- Stratégia SR pre integráciu Rómov do roku 2020
- Revidovaný národný akčný plán Dekády začleňovania rómskej populácie 2005 – 2015 na roky 2011 – 2015
- Návrh reformy MV SR Správna cesta – Rómska reforma (časť prezentovaná koncom roka 2012)².

.....

- 1 Pozri: www.romovia.vlada.gov.sk
- 2 Súbor takmer 90 opatrení, ktoré vláda plánuje presadiť v spolupráci s nastupujúcim splnomocnencom Petrom Pollákom, sa zakladajú na 10 pilieroch. Tieto majú slúžiť ako základný východiskový bod pri zostavovaní jednotlivých oblastí tzv. Rómskej reformy. Jedná sa o prierez tém od sociálnych dávok, cez bývanie a pozemkovú reformu, až po vzdelávanie a výchovu. Pozri: <http://www.sme.sk/c/6537509/desat-pilierov-noveho-romskeho-splnomocnenca>.

Štruktúra slovenského vzdelávacieho systému sa vyznačuje častou diferenciáciou medzi rodinným zázemím žiaka a jeho dosiahnutým vzdelaním. Výzvou pre školské systémy je zlepšiť žiakmi dosahované výkony (kvalitu) a zároveň minimalizovať vplyv sociálno-ekonomického zázemia žiakov³ na ich vzdelávacie výsledky (rovnosť). To znamená, že možnosť dosiahnuť pozitívne zmeny vo vzdelávaní všetkých žiakov priamo súvisí s riešením otázky zabezpečenia sociálnej spravodlivosti vo vzdelávaní.

To, aká je skutočná situácia na Slovensku, ukazuje medzinárodné testovanie PISA v rokoch 2003, 2006, 2009, 2012 a 2015.⁴ V rámci týchto štúdií bolo okrem iného merané sociálno-ekonomické zázemie žiakov pomocou indexu ESCS (na základe údajov ako je povolanie rodičov, najvyššie dosiahnuté vzdelanie otca alebo matky a vybavenie domácnosti). Táto časť správ vychádza z informácií, ktoré boli získané od riaditeľov zúčastnených škôl a pätnásťročných žiakov prostredníctvom dotazníkov. Sociálno-ekonomické zázemie žiakov bolo v rámci štúdií OECD PISA merané indexom vyjadrujúcim ekonomický, sociálny a kultúrny status žiaka (tzv. ESCS6). Získané výsledky upozorňujú na skutočnosť, že cena za nerovnosť vo vzdelávaní môže byť pre spoločnosť z dlhodobého hľadiska veľmi vysoká: tí, ktorí nezískali dostatočné kompetencie pre úspešný život v spoločnosti, nevyužijú svoj potenciál a spoločnosti odčerpajú prostriedky na sociálne dávky a nákladnejšiu zdravotnú starostlivosť. Navyše, vysoká miera nerovností vo vzdelávaní obmedzuje občiansku participáciu a ohrozuje súdržnosť spoločnosti.

.....

- 3 V strategických dokumentoch ministerstva školstva (ako je napr. *Koncepcia výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov, vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania*, schválená Uznesením vlády č. 206 z 2. 4. 2006) nachádzame definíciu sociálne znevýhodneného prostredia. Definícia sa v zásade nezmenila od roku 2006 - sociálne znevýhodnené prostredie vymedzuje ako rodinu dieťaťa, ktorej sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi, v ktorej je rodina najviac vo výške životného minima, v ktorej aspoň jeden z rodičov patrí do skupiny znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie, v ktorej najvyššie ukončené vzdelanie rodičov je základné, alebo aspoň jeden z rodičov nemá ukončené základné vzdelanie, a ktorá má neštandardné bytové a hygienické podmienky (napr. žiak nemá vyhradené miesto na učenie, nemá vlastnú posteľ, nie je zavedená elektrická prípojka a pod.).
- 4 Štúdií OECD PISA 2003, 2006, 2009, 2012 a 2015 sa zúčastňuje približne 60 krajín sveta: všetkých 30 členských krajín OECD a ďalšie partnerské krajiny. Slovenská republika sa štúdie OECD PISA zúčastnila prvýkrát v roku 2003.

V kontexte nášho príspevku za hlavné závery z testovania PISA 2015 považujeme najmä nasledovné zistenia (upravené podľa: <https://www.nucem.sk>):

- Slovenskí žiaci dosiahli v roku 2015 v priemere vo všetkých troch gramotnostiach štatisticky významne horšie výsledky než je priemer krajín OECD. Naši výsledkovo slabší žiaci dosahujú relatívne horšie výsledky než slabší žiaci v OECD, pričom naši výsledkovo najlepší žiaci dosahujú výsledky takmer na úrovni priemeru najlepších žiakov v OECD.
- Na Slovensku má nepriaznivé sociálne zázemie žiakov jeden z najvýraznejších vplyvov na výsledky zo všetkých testovaných krajín v OECD. Žiaci s najnižším socioekonomickým statusom zaostávajú v porovnaní so žiakmi s najnižším socioekonomickým statusom v OECD. Negatívny vplyv nezamestnanosti rodičov na výsledky žiakov je na Slovensku jeden z najvyšších v rámci krajín OECD.
- Z hľadiska postojov žiakov ku vzdelávaniu deklarujú naši žiaci výrazne nižšiu vytrvalosť riešiť zložité problémy, nižšiu otvorenosť riešiť úlohy, ako aj nižšiu vieru vo vlastné schopnosti. Oproti roku 2003 sa mnohé postoje našich žiakov ku vzdelávaniu výrazne zhoršili.
- Za priemerom OECD nezaostávame pri pohľade na väčšinu indikátorov vyjadrujúcich organizáciu vzdelávacieho prostredia. Vo viacerých aspektoch ale došlo od roku 2003 k markantnému zhoršeniu, čo sa mohlo čiastočne prejaviť aj na výsledkoch žiakov. Výrazne stúpol podiel žiakov, ktorí opakovali ročník. Žiaci, ktorí opakovali ročník, dosahujú v porovnaní so žiakmi, ktorí ročník neopakovali ani raz, horšie výsledky. Znevýhodnení žiaci sú vystavení vyššiemu riziku opakovania ročníka než ich zvýhodnení spolužiaci. Všeobecne platí, že čím sú výsledky žiaka lepšie, tým menšia je pravdepodobnosť, že žiak opakuje ročník. Najväčší problém je na prvom stupni ZŠ (primárne vzdelávanie), kde až 1,4% žiakov opakovalo ročník viac ako jedenkrát, čo je dvojnásobok priemeru OECD (0,7%).
- Sociálne slabším sa u nás nedarí dostať medzi najlepších žiakov. V krajinách OECD dokáže približne 6% žiakov „poraziť“ svoju zlú sociálno-ekonomickú situáciu a napriek svojmu zázemiu dosiahnuť výborné výsledky. Na Slovensku sa to v roku 2012 podarilo len menej ako 4% žiakom, čo je najmenej zo všetkých krajín OECD.
- Žiaci zo škôl z menších obcí dosahujú horšie výsledky – bez zohľadnenia typu školy.

Údaje z prieskumu PISA 2015 nám čiastočne dávajú odpovede na nasledujúce otázky: Má byť úsilie s cieľom zlepšenia výsledkov žiakov zamerané predovšetkým na žiakov, ktorí majú slabé výsledky, alebo na žiakov zo sociálno-ekonomicky znevýhodneného prostredia? Je lepšie cieľiť na vybraných žiakov, alebo presadzovať politiky zamerané na celé školy?

Analýza v prípade Slovenska naznačuje, že žiaci rýchlo zlepšujú svoj výkon, keď sa zlepšuje ich sociálno-ekonomický status. Zo silného vzťahu medzi socioekonomickým statusom a výsledkami žiakov vyplýva, že len veľmi málo žiakov dosiahne lepšie výsledky, než aké by sa mohli očakávať vzhľadom na ich sociálno-ekonomický status. Zameranie na školy so slabými výsledkami môže byť na Slovensku účinné, lebo sociálno-ekonomický status školy úzko súvisí s rozdielmi v ich výsledkoch. Na Slovensku sa dá viac rozdielov v priemerných výsledkoch škôl pripísať rôznemu sociálnemu statusu žiakov, ktorí ich navštevujú. Na druhej strane však môže byť účinné i zameranie sa na znevýhodnené školy, lebo socioekonomické rozdiely medzi školami sú veľké – zahŕňajú až 36% z rozdielov v sociálno-ekonomickom statuse žiakov (priemer OECD je 24%) a zároveň rozdiely vo výsledkoch medzi školami vzhľadom na ich priemerný sociálny status sú na Slovensku nadpriemerné.

1. VERDIKT SÚDU – ROK 2012

30. októbra 2012 Krajský súd v Prešove rozhodol, že umiestnením rómskych žiakov do oddelených tried Základná škola v obci Šarišské Michaľany porušila zásadu rovnakého zaobchádzania, ktorú vyžaduje antidiskriminačný aj školský zákon. Súd tiež rozhodol, že vytváranie rómskych tried bolo na úkor ľudskej dôstojnosti a nariadil škole zmeniť podmienky výuky rómskych žiakov do začiatku ďalšieho školského roka 2013/2014. Nepomohol ani argument žalovanej strany, že deti nerozdeľovali podľa etnickej príslušnosti, ale vytvárali triedy pre deti zo sociálne znevýhodneného prostredia. Podľa senátu je irelevantné to, že do oddelených tried zadeľovali žiakov po predchádzajúcom súhlase ich rodičov, keďže sa nikto nemôže vopred vzdať svojho práva.

Súd zistil, že prax segregácie rómskych žiakov na Základnej škole v Šarišských Michaľanoch existovala niekoľko rokov. V školskom roku 2008/2009 škola presunula väčšinu rómskych detí, ktoré chodili do tried spolu s deťmi z majoritnej populácie, do oddelených tried. Na základe ustanovení antidiskriminačného zákona podala mimovládna organizácia Poradňa pre občianske a ľudské práva v júni 2010 proti škole žalobu na okresnom súde. Poradňa argumentovala, že umiestnenie rómskych detí do oddelených tried bolo diskriminačné a porušovalo právo na rovný prístup k vzdelaniu.

Rozhodnutie okresného súdu z 5. decembra 2011, ktoré konštatuje, že škola nezákonne diskriminovala rómskych žiakov, sa stalo konečným v októbri 2012, keď bolo potvrdené Krajským súdom v Prešove. Toto prelomové rozhodnutie nastolilo rad otázok ohľadom opatrení, ktoré je nutné prijať na národnej i miestnej úrovni, pre efektívne riešenie diskriminácie v prístupe k vzdelaniu.

Starosta obce Vincent Leško po vynesení verdiktu neskrýval sklamanie: *„Zdôrazňoval som vo svojej výpovedi, že škola nemá rómske triedy. To, že senát operoval slovom „rómsky“, podľa mňa segregoval. Slovensko by si teraz malo po tomto verdikte postaviť otázku, aká bude vzdelanostná úroveň našich žiakov terajších i budúcich za takýchto podmienok.“* V celom procese mu chýbali odborné stanoviská pracovníkov školského úradu, školskej inšpekcie a ministerstva školstva. *„O to nikto nepožiadala.“*

Okrem riaditeľa našej školy tu nebol žiaden prizvaný pedagóg. Pritom ide o problém výchovno-vzdelávaci,“ povedal nahnevane.

Podobne to vidí aj riaditeľ žalovanej školy Jaroslav Valaštiak: *„Budeme sa zamýšľať a hľadať možnosti, ako veci vyriešiť. Aké budú následky, neviem v tejto chvíli povedať.“* Škola je podľa rozsudku povinná vykonať nápravu od budúceho školského roka. Pre súd nie je určujúce, či s presunom žiakov do zmiešaných tried ich rodičia budú súhlasiť, alebo nie, lebo často ide o ľudí bez vzdelania, ktorí nevedia doceniť tieto práva detí. Podľa predbežných prepočtov v prípade vytvorenia zmiešaných tried bude pomer jedna ku dvom. *„Šesť detí z bezproblémových rodín a dvanásť žiakov zo znevýhodneného prostredia. Čo nám to urobí so vzdelávaním národa?“*

V škole sa po tomto rozsudku obávajú odlivu detí z majoritného prostredia a ich odchodu na vzdelávacie inštitúcie do iných miest. Zo 425 žiakov školy je 267 zo sociálne znevýhodneného prostredia, z ktorých je väčšina z rómskej osady v susednej obci Ostrovany. Žalobu za diskrimináciu podala na školu Poradňa pre občianske a ľudské práva (PPOĽP). Ako dôvod uviedli segregáciu žiakov rómskeho etnika a porušenie zásady rovnakého zaobchádzania.

Právna zástupkyňa PPOĽP Vanda Durbáková po verdikte súdu uviedla: *„Je to historicky významné rozhodnutie súdu, ktoré môže naštartovať zmeny v našej spoločnosti smerom k rovnému vzdelávaniu každého dieťaťa.“* Podľa nej je predčasné vyjadrovať sa k novej žalobe na ďalšie školy, ktoré vytvárajú takéto triedy: *„Ale je pravdou, že táto škola nie je výnimkou a takáto prax je bežná.“*

Koordinátor PPOĽP Štefan Ivančo dodal: *„Veríme, že toto rozhodnutie bude signálom pre iné školy a uvedomia si, že segregácia rómskych detí a ich vzdelávanie v oddelených triedach nie je v poriadku.“*

Okresný súd v Prešove vyniesol rozsudok v tejto veci 5. decembra 2011. Škola, ktorú navštevuje 425 žiakov, sa proti verdiktu odvolala. Ide o vôbec prvé súdne rozhodnutie týkajúce sa segregácie rómskych detí vo vzdelávaní na Slovensku.⁵

.....

5 Pozri: <http://presov.korzar.sme.sk/c/6587005/odvolaci-sud-potvrdil-segregaciju-ziakov-v-sarisskych-michalanoch.html#ixzz4LYGcL4dc>

2.

2. AUDIT ŠKOLY – ROK 2013

Vysoká závislosť vzdelávacích výsledkov žiakov od ich socioekonomického zázemia naznačuje, že vzdelávací systém doteraz nespĺňa požiadavky spravodlivej distribúcie vzdelávania všetkým podľa ich možností a schopností a nezabezpečuje sociálnu rovnosť vo vzdelávaní. Viaceré publikované výskumy a štúdie hovoria o oddeľovaní (segregácii) rómskych žiakov na slovenských školách (pozri napr.: Petrasová a kol., 2012; Petrasová, Porubský, 2013; Huttová, Gyárfašová, Sekulová, 2012; Porubský, 2008; Salner, 2005 a pod.). Dôkazy o zlepšenej situácii chýbajú. Skôr naopak, dostupné dáta poukazujú na narastajúcu mieru segregácie Rómov vo vzdelávaní na rôznych úrovniach a rôznymi spôsobmi.

Školský zákon z roku 2008 prináša v oblasti odstraňovania segregácie na slovenských školách zásadný potenciál pre zmenu vo forme explicitného zákazu „všetkých foriem diskriminácie a obzvlášť segregácie“.⁶ Okrem tohto ustanovenia však neobsahuje definíciu segregácie, ani ďalšie zmienky o možných desegregačných či inkluzívnych opatreniach a programoch. Zákaz segregácie, ktorý je v zákone explicitne pomenovaný, je síce veľmi dôležitým krokom vpred, no sám o sebe nie je dostatočný. V súčasnosti neexistuje legislatívna a ani odbornou verejnosťou všeobecne prijímaná definícia segregácie. Zároveň nie sú dostupné žiadne plošné údaje o jej rozsahu v praxi. Pokiaľ nebudú presne vymedzené hranice segregácie a pokiaľ nebudú vytvorené jednoznačné metodické pokyny a modely inkluzívneho vzdelávania, školám bude stále ponechaná možnosť pod rúškom rôznych argumentov (napr. napĺňania špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrieb žiakov, či vytvárania špecializovaných osnov pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia) segregovať rómskych žiakov vo vzdelávacom systéme.

V súlade s predchádzajúcou legislatívou i praxou, opatrenia majúce dopad na zlepšenie prístupu rómskych žiakov ku vzdelávaniu sú zamerané na „deti a žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia“. Žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia

.....

6 Školský zákon, § 3, písmeno c) a d).

spolu so žiakmi so zdravotným znevýhodnením a nadanými deťmi patria do skupiny žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami.⁷

To znamená, že aj základná škola v Šarišských Michaľanoch má povinnosť realizovať špecifické metódy a formy vzdelávania a vytvárať individuálne podmienky pre rómskych žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia. Ako sme už uviedli vyššie, základnou charakteristikou školy je oddeľovanie rómskych žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia od ostatných žiakov v samostatných triedach. Je zrejmé, že sa tak deje na základe ich sociálnej a etnickej príslušnosti. Hoci škola odôvodňuje zvolený prístup cez snahu vytvárania optimálnych podmienok či vyššej efektivity vzdelávania v homogenizovaných skupinách, domnievame sa, že segregácia rómskych žiakov je motivovaná snahou oddeliť ich od žiakov reprezentujúcich majoritu (z dôvodu zabránenia odlivu týchto žiakov zo školy). Pripomíname, že skúmanie potvrdilo, že aktivity nerómskych rodičov nie sú na lokálnej úrovni vyvažované žiadnymi opatreniami.

Audit školy v Šarišských Michaľanoch, ktorý iniciovalo OZ eduRoma, sa uskutočnil od mája do júla 2013. Jeho hlavným cieľom bolo identifikovať problémy a potreby školského manažmentu (obsahová analýza základných školských dokumentov) a výchovno-vzdelávacieho procesu formálneho a neformálneho vzdelávania pri odstraňovaní nezákonnej segregácie a postupnom vytváraní modelu inkluzívneho vzdelávania (priame pozorovanie) a zistiť, ako pedagógovia pomenúvajú problémy a ich príčiny vo výchove a vzdelávaní rómskych žiakov (rozhovor). Tiež nás zaujímal, ako je vzdelávací systém školy:

- prispôsobený skutočnosti, že do procesu základného vzdelávania vstupuje nemalý podiel žiakov s (optikou P. Bourdieua⁸) nižšími kultúrnymi a symbolickými kompetenciami, než je úroveň, ktorú vzdelávací proces „štandardne“ predpokladá;
- ovplyvnený tradíciami.⁹

7 Školský zákon, § 2, písmeno i).

8 Pierre Bourdieu (1930 – 2002) dospel k poznaniu, ktoré bolo v protiklade s vžitým názorom o škole ako inštitúcii slúžiacej k vytváraniu sociálnej rovnosti v spoločnosti. Spochybnil jej demokratizačnú funkciu a poukázal na úlohu v legitimizovaní a reprodukcii nerovnosti v prístupe ku kultúre, a tým aj k sociálnym výhodám, ktoré spoločnosť svojim členom poskytuje (Bourdieu, Passeron, 1979).

9 Vzdelávací systém je na Slovensku formovaný niekoľko storočnou tradíciou tzv. transmisívnej školy, ktorá je založená na myšlienke medzigeneračného kultúrneho prenosu.

2.1 Priame pozorovanie práce učiteľov nižšieho sekundárneho vzdelávania

V nasledujúcej časti prezentujeme analýzu priameho pozorovania (10 vyučovacích hodín) práce učiteľov nižšieho sekundárneho vzdelávania a následných rozhovorov s vyučujúcimi. V triede 7. A (zmiešaná trieda; počet žiakov 22, z toho 2 rómski; prítomní: 19/1) sa pozorovanie a rozhovor uskutočnili 22. mája 2013, v 6. B (trieda s 15 rómskymi žiakmi; prítomní: 11) sa pozorovanie a rozhovor uskutočnili 23. mája 2013. Pozorovania boli realizované na základe vopred definovaného pozorovacieho záznamového hárku. Výsledné hodnotenie vychádzalo z päťstupňovej hodnotiacej škály úrovne zisteného stavu, slovného a číselného vyjadrenia úrovne hodnotenia. Každý indikátor kvality sa posudzoval stupnicou od „veľmi dobre; výrazná prevaha pozitív, drobné nedostatky“ až po „nevyhovujúce; výrazná prevaha negatív, zásadné nedostatky“.

Oblasť: Schopnosť vybrať a realizovať vyučovacie metódy a formy práce podporujúce aktívne zapojenie všetkých žiakov do učebného procesu

Obidve triedy vykazovali heterogenitu z hľadiska úrovne žiakov. Z realizovaného pozorovania vyplynulo, že učitelia v obidvoch triedach nedokázali v plnej miere zabezpečiť participáciu všetkých žiakov v priebehu výučby. Frontálne formy práce neumožnili interpersonálnu interakciu medzi žiakmi, až na jednu výnimku takmer úplne absentovali kooperatívne činnosti žiakov. Neposkytoval sa priestor na vedenie dialógu a diskusie, argumentovania, premýšľania, hoci ide o prostriedky osvojovania si ďalšieho habitusu a rozvíjania jazykového kódu pre žiakov z iného sociálneho a kultúrneho prostredia.

Skúsenosti ukazujú, že pokiaľ sa zameriame len na „priemerných“ žiakov, strácame žiakov na obidvoch póloch. Pri heterogénnej triede sú potrebné rôzne výučbové postupy (napr.: kooperatívne vyučovanie) a nachádzanie rovnováhy v šírke a hĺbke preberaného učiva. Uprednostňovanie frontálneho spôsobu výučby vyhovuje viac tým žiakom, ktorých primárny habitus a v domácom prostredí osvojený jazykový kód sa najviac blíži školským podmienkam. Je potrebné uvedomovanie si užitočnosti vytvárania podmienok na diferencovanejší prístup k žiakom, napríklad poskytovaním alternatívnych kvalitných zdrojov (vypracovanými odborníkmi v tejto oblasti) na prácu s textom a hypertextom, ako sú knihy, pracovné listy, počítače a pod.

Oblasť: *Kladenie otázok*

Žiaci v obidvoch triedach riešili rovnaké úlohy, otázky boli kladené všetkým žiakom rovnako. Otázky boli často orientované mimo témy. Učiteľia nemali premyslené stratégie na podnecovanie rozvoja vyšších poznávacích funkcií. Otázkami neviedli žiakov k dospievaniu k vlastným názorom a zaujímaniu vlastných postojov. Len v jednom prípade bola zo strany učiteľa pri kladení otázok zaznamenaná snaha prispieť k zmene interakčného vzorca a vytvárať klímu, v ktorej žiaci sami formulujú a kladú otázky.

PRÍKLAD KLADENIA OTÁZOK – záznam z vyučovacej hodiny

Téma: Ľudské práva **Trieda:** 7. A (zmiešaná)

Učiteľka/diktuje: „Máš právo slobodne si vybrať povolanie a právo, aby ti za prácu zaplatili.“

Žiak/pýta sa: „Čo to znamená mať právo, aby mi za prácu zaplatili?“

Učiteľka/na otázku reaguje podráždene a odpovedá: „Myslím, že je to pre nás jasné, čo to znamená!“

Učiteľka/diktuje: „Máš právo mať to, čo potrebuješ.“ ... kladie otázky: „Čo potrebujeme?“ „A čo, ak to nemá?“ ... odpovedá si: „Má právo si to zabezpečiť“.

Učiteľka/diktuje: „Právo na odpočinok a na zotavenie.“ ... kladie otázku: „Aj v škole na to máme právo?“ ... a odpovedá si: „Áno, máte prestávky.“ „Taká hudobná, telesná, tiež môže byť formou odpočinku.“

Učiteľka/diktuje: „Právo chodiť do školy.“ ... vysvetľuje: „U nás je základná škola povinná. Máte právo na bezplatné pomôcky. Ale za pracovný zošit aj platíme. Máš právo na bezplatné vzdelanie. Existujú rôzne celoživotné vzdelávania. Máme univerzity tretieho veku.“

Učiteľka/diktuje: „Tvoja sloboda nemôže byť obmedzovaná slobodou iných.“ ... vysvetľuje: „To znamená, že moja sloboda končí tam, kde začína tvoja. Napríklad máš slobodu vyjadrovania a obmedzuješ toho druhého tak, že inému nedáš priestor. Nemysliť len sám na seba. Ja, ja, ja jenom ja.“

Učiteľka/zadáva úlohu: „V ďalšej časti vyučovania si každý vyhľadá nejaké informácie o záujmových a občianskych aktivitách alebo činnosti mimovládnych organizácií na internete.“ ... vysvetľuje: „Čo sú mimovládne organizácie? To sú tie, ktoré sa nepodieľajú na vláde, ale ju ovplyvňujú.“

Žiaci do konca vyučovania individuálne pracujú na počítači. Učiteľka chodí od žiaka ku žiakovi a vysvetľuje, ako sa správne píše pojem „mimovládne organizácie“, prípadne usmerňuje žiakov: „Vašou úlohou je vyhľadať na internete príklady na občianske aktivity, záujmové aktivity...nájst nejakú mimovládnu organizáciu a čím sa zaoberá...dajte si tri...a napíšte si do zošita, čím sa zaoberajú. To sa nepíše ľudovládna organizácia, ale mi-mo-vlád-na. Dobre, prídem, nemôžem byť aj tam, aj tu, aj všade. Stále hovoríš len neviem. Som ti vravela, že zákony ja nechcem. Máš, či nemáš? Hlavne, že súrne som tu musela prísť. Nevieť, čo chcete hľadať doma, keď máme ešte 5 minút. Tie organizácie si prejdeme na budúce.“ Žiakom, ktorí splnili úlohu, učiteľka povolí hrať počítačové hry (prvému cca 10 minút pred koncom vyučovacej hodiny).

Od vzdelávania sa očakáva jasne vymedzený progres vo vývine žiaka a presná špecifikácia rozvoja jeho psychických funkcií. Je potrebné klásť väčší dôraz na kognitívny spôsob vyučovania, ktorý je nástrojom pre kvalitnejšie učenie. Rozvíjanie kognitívnej dimenzie by malo byť chápané v širokom zmysle slova, pričom ho môžeme definovať ako získavanie, spracovanie a interpretáciu informácií. Kognitívne funkcie sú potrebné vo všetkých oblastiach života, pri všetkých duševných činnostiach, sú potrebné pre myslenie, plánovanie, plnenie úloh, pri kontrole zložitých činností, zahŕňajú emócie i porozumenie sociálnym situáciám. Všetci žiaci (aj rómski) by sa mali učiť, ako sa majú učiť a aktivovať svoje kognitívne funkcie nie len preto, aby bola edukácia úspešnejšia, ale aby sa žiaci dokázali prispôsobiť technickým, sociálnym a kultúrnym zmenám v neustále sa meniacom svete.

Oblasť: *Projektovanie výchovno-vzdelávacieho procesu*

Hlavným argumentom manažmentu školy na vytváranie vonkajšej diferenciácie (len rómskych a nerómskych tried) je, že to zvyšuje efektivitu vzdelávacieho procesu. Pedagogické postupy v triede s výlučne rómskymi žiakmi boli viac štruktúrované. Väčší dôraz sa kládol na disciplínu, dodržiavanie formálnych pravidiel a sankcií. Nerómski žiaci v 7. A triede sa nehlásili, vykrikovali, no neboli upozorňovaní. Rómski žiaci v 6. B triede sa museli hlásiť.

Oblasť: *Prostredie triedy, interkultúrna citlivosť*

Prostredie obidvoch tried bolo málo podnetné a neodrážalo interkultúrne rôznoro-

dost žiakov školy. Ani v jednom prípade učitelia nepoužívali pomôcky a zariadenia odrážajúce rozmanitosť žiakov v triede a ich rodín. Nevnášali do vyučovania materiály z reálneho života žiakov. V obidvoch triedach absentovala interakcia a podpora pozitívnych vzťahov medzi žiakmi, žiakmi a učiteľom. Interakcie zo strany učiteľov boli orientované len v línii: učiteľ – učivo – žiak/žiaci.

V 7. A triede (zmiešaná) učitelia nepodporovali interkultúrne porozumenie. Zo strany vyučujúcich nebol zaznamenaný jediný podnet, aby nerómski žiaci a rómska žiačka medzi sebou navzájom komunikovali. Počas dopoludňajšieho pozorovania nikto zo spolužiakov s rómskou žiačkou nekomunikoval, a to cez vyučovanie ani cez prestávky. Počas veľkej prestávky rómska žiačka odišla k rómskym kamarátkam.

PRÍKLAD TVORBY PROSTREDIA

Téma: Ľudské práva **Trieda:** 7. A (zmiešaná)

Na vyučovacej hodine občianskej výchovy žiaci pracovali v počítačovej miestnosti. Okrem jednej rómskej žiačky mali prístup k počítaču všetci žiaci. Prvých 30 minút rómska žiačka sedela oddelene, mimo priestoru, kde boli počítače. 15 minút pred koncom vyučovacej hodiny ju vyučujúca vyzvala, aby si k niekomu prisadla. Stoličku jej prisunula za chrbát inej žiačky, takže do konca vyučovania ako jediná v triede nepracovala na počítači, hoci úlohy, spoločné pre všetkých žiakov, boli zamerané na vyhľadávanie informácií.

V obidvoch triedach bolo prostredie triedy málo stimulujúce (napr.: špinavé steny, vyblednuté nástenky, obrázky nepodnecujúce zvedavosť žiakov, v 7. A triede oznam pre žiakov z minulého roka – triedne pravidlá pre 6. A). V 7. A triede bol špinavý uterák, v 6. B uterák nebol vôbec. Jeden žiak v 7. A triede sedel počas celého dopoludnia kvôli malej lavici bokom.

2.2 Rozhovory s učiteľmi nižšieho sekundárneho vzdelávania

Všetci učitelia, s ktorými sme robili individuálne rozhovory, sa nevyhli vo svojich výpovediach moralizovaniu o nízkej hodnote vzdelania v rómskych rodinách ako hlavnej príčine ich neprospevania. Zdroj slabej motivácie a nedostatočných akademických výsledkov rómskych žiakov sa podľa nich nachádza v žiakoch samých a v ich rodinách. Zaraďovanie rómskych žiakov do samostatných tried bránili tým,

že toto riešenie vyhovuje všetkým zúčastneným a segregácia je vlastne prostriedkom vyrovnávania. P. Bourdieu a P. Passeron (1979) upozorňujú, že pevnosť podobných dichotómií je spôsobená tým, že sú „...prekryté a zapojené do iných dichotomizácií, čím sa v dôsledku sociálneho vzťahu nadvlády a v dôsledku úplného prevrátenia vzťahu medzi príčinami a následkami vytvára dojem, že ide o základné, prírodné, objektívne rozdelenie“.

Úlohou súčasného školstva je dostať školy do pohybu. Dosiahnuť, aby permanentne a z vlastnej iniciatívy skvalitňovali svoju prácu. O kvalite napovedá už spôsob, akým škola proklamuje svoje poslanie, aká je jej základná filozofia, akú má predstavu o svojom dlhodobom vývoji a stanovovaní si cieľov, ktoré sú v súlade s jej poslaním. Pri otázke týkajúcej sa zisťovania toho, ako učitelia pomenúvajú problémy a ich príčiny vo výchove a vzdelávaní rómskych žiakov, ani jeden z učiteľov nehodnotil svoju prácu a školu z hľadiska účinnosti uplatňovaných stratégií zameraných na vzdelávanie týchto žiakov. Veľká časť „nepripravených“ žiakov (hlavne z Ostrovian) bola vnímaná skôr ako prekážka k udržaniu dobrej povesti školy než ako možnosť, v ktorej by učitelia videli profesionálnu výzvu byť príkladom zavádzania dobrej praxe.

Možno sa však oprávnene nazdávať, že je to predovšetkým škola a jej učitelia, ktorí nielenže môžu, ale ktorých profesijnou povinnosťou je venovať sa všetkým žiakom a prostredníctvom vzdelávania podnecovať ich túžbu po poznaní a rozvíjať ich optimizmus, sociabilitu, dôveru a ústretovosť, teda všetko to, čo tvorí základ sociálneho kapitálu, a to neraz i v prípade nepriaznivých rodinných podmienok, príp. nepriaznivých podmienok života žiakov (modifikované podľa: Ondrejko, 2011). Na základe vyššie uvedeného konštatujeme, že aj napriek úsiliu manažmentu školy a pedagógov demokratizovať vzdelávanie ostáva vnímanie školských reforiem len na organizačnej úrovni (ako je systém organizovaný) a iba v malej miere sa dotýka inštitucionálnej úrovne (ako systém funguje), čo sa prejavilo hlavne v nemennosti charakteru procesov výchovy a vzdelávania u učiteľov nižšieho sekundárneho vzdelávania – reforma sa končí pred dverami učební.

2.3 Obsahová analýza školského vzdelávacieho programu

Cieľ pedagogického auditu

Kvalita práce školského manažmentu determinuje kvalitu práce školy a jej výchovno-vzdelávacích výsledkov a je rozhodujúca aj pre inkluzívny model edukácie. Hlavným nástrojom riadenia školy je v súčasnosti školský vzdelávací program, ktorý má

v procese tvorby, schvaľovania a realizácie reflektovať aktuálnu situáciu na škole, jej víziu (ciele a kompetencie profilu absolventov stupňov poskytovaného vzdelania) a konkrétne postupy na ich dosiahnutie. Školský vzdelávací program predstavuje živý dokument, ktorý by mal byť výsledkom aktívnej spolupráce participujúcich subjektov (vedenia školy, pedagogického zboru, zriaďovateľa, zástupcov rodičov), a mal by vyjadrovať ich spoločné úsilie o hodnoty výchovy a vzdelávania na škole. Podpora pedagogického zboru je pri tvorbe školského vzdelávacieho programu kľúčová, pretože práve učiteľky a učители budú realizátormi jeho zámerov. Z tohto pohľadu bolo cieľom auditu zhodnotiť spomínané aspekty jeho tvorby a realizácie v pedagogickej praxi.

Princípy pedagogického auditu

- objektivnosť, odbornosť a komplexnosť.

Predmet a metódy pedagogického auditu

1. Pedagogická dokumentácia školy – školský vzdelávací program (metóda obsahovej analýzy predložených materiálov).
2. Kvalita komunikácie medzi členmi pedagogického zboru a vedením školy (metóda prieskumnej sondy prostredníctvom dotazníka).
3. Úroveň práce školského manažmentu ako jeho vízia do budúcnosti (metóda riadeného rozhovoru s riaditeľom školy).

Termín pedagogického auditu: od 1. 6. do 26. 6. 2013

Pedagogický audit sa uskutočnil koncom školského roka v situácii návrhov zmien štátneho vzdelávacieho programu ohlásených zo strany MŠVVaŠ SR a potvrdenia právoplatnosti rozsudku vo veci segregácie žiakov na ZŠ Šarišské Michaľany odvolacím súdom. Charakteristickým a pozitívnym znakom tejto etapy je intenzívne hľadanie efektívnejších nástrojov podpory rozvoja žiakov (vrátane žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia) na škole.

Záver a odporúčania

Audit pedagogickej dokumentácie – školského vzdelávacieho programu bol založený na štúdiu predloženej pedagogickej dokumentácie zo strany vedenia školy. Napriek výzvam audítora vedenie školy nepredložilo komplexný aktuálny (schválený a platný) školský vzdelávací program (tento bol vypracovaný za bývalého vedenia

v rámci dopytovo orientovaného projektu štrukturálnych fondov EÚ – ESF). Vedenie školy poskytlo čiastkovú dokumentáciu, ktorej časť priamo nesúvisela s požiadavkami, ale dokumentovala úsilie vedenia školy o zmeny :

- a) aktuálne platný učebný plán základnej školy (1. a 2.stupeň),
- b) návrh učebného plánu pre 1. a 2. stupeň základnej školy,
- c) návrh dvoch vetiev učebného plánu (s rozšírenou výučbou cudzieho jazyka a technickej výchovy),
- d) zdôvodnenie návrhu zo dňa 19.6.2013 (príloha 1);
- e) výňatok zo školského vzdelávacieho programu – všeobecná časť (príloha 2).

Vzhľadom na charakter dokumentov boli spracované len analýzy v bode d) a e). Poskytnutý materiál predstavuje analýzu aktuálneho stavu výchovy a vzdelávania na škole. Odvoláva sa na monitoring, ktorý sa uskutočnil na škole (bez uvedenia termínu konania či zodpovedných a zúčastnených osôb). Z analýzy vyplýva návrh dvojkoľajnej prípravy vo vetve jazykovej/prírodovednej a polytechnickej. Obom variantom je prispôbený návrh hodinovej dotácie v učebnom pláne školy. Ak je tento návrh výsledkom spoločnej diskusie pedagogického zboru a vedenia školy, vyplýva z analýz súčasného stavu (potreby a požiadavky zákonných zástupcov a ich detí), je v súlade s cieľmi školského vzdelávacieho programu, tak je oprávnený na realizáciu. S jeho realizáciou je spojené riziko dvoch úrovní vzdelávania, pre tých, ktorí ani dnes nezvládnu cudzojazyčnú prípravu v dvoch jazykoch (pretože majú aj vlastný materinský - rómsky jazyk), a tých, ktorí tento „handikep“ nemajú. Autori návrhu to potvrdzujú vlastnou analýzou : „V 1. a 2. ročníku je predmet Anglický jazyk - z dotácie voliteľných predmetov – napriek tomu že 2/3 nastupujúcich žiakov prichádzajú z prostredia hovoriaceho výlučne rómskym jazykom.“ Aj táto výhrada je eliminovateľná za predpokladu permanentnej pedagogickej diagnostiky žiačok a žiakov (resp. ich re-diagnostiky), ktorá umožní flexibilný posun medzi jednotlivými vetvami vzdelávania pre obe skupiny. Avšak nikde v materiáli sa neuvádzajú pedagogické postupy, ktorými bude manažment školy proces zaraďovania žiačok a žiakov do jednotlivých vetiev vzdelávania realizovať. Absencia premysleného pedagogického postupu pri zaraďovaní žiačok a žiakov spolu s vytvorením podmienok pre rovnako kvalitné vzdelávacie služby v oboch vetvách je zreteľná a vytvára pretrvávajúce riziko segregácie týkajúcej sa príležitosti vzdelávať sa v primeranom prúde (vetve).

Výňatok zo školského vzdelávacieho programu – I. Úvodné ustanovenia popisujú všeobecnú charakteristiku školy (žiaci, pedagogický zbor), ktorá však málo reflektu-

je zložitú situáciu najmä v oblasti výchovy a vzdelávania detí, žiačok a žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia. Podobne, v časti o projektoch a spolupráci s rodičmi a zriaďovateľom absentuje aspoň náznak návrhov riešenia tejto situácie. Poňatie spolupráce s rodičmi, tak ako je definované v texte školského vzdelávacieho programu, je nedostatočné a neorientuje školský manažment ani pedagogický zbor na špecifické problémy a potreby žiačok a žiakov: „Časť 4. Aktívna spolupráca s Radou školy bude pokračovať. Snahy školy smerujú k jej skvalitneniu a rozšíreniu. V jeseni sa pravidelne uskutočňuje plenárna schôdza rodičov, na ktorej vedenie školy informuje o výchovno-vzdelávacích aktivitách za uplynulý školský rok. Predmetom informovania a diskusie je aj organizácia nadchádzajúceho školského roka, možnosti spolupráce a ďalšie aktivity školy. Rodičia budú informovaní aj o možnosti prispieť 2% zo základu dane na aktivity žiakov školy prostredníctvom NF Slniečnica. Z rozpočtu Slniečnica prispieva na výdavky spojené s účasťou žiakov na predmetových, umeleckých a športových súťažiach. Príspevky smerujú aj do nákupu didaktickej techniky, učebných pomôcok a postupné dopĺňanie knižničného fondu v školskej knižnici.“ Z uvedeného textu je zrejmé, že škola nemá premyslené účinné nástroje komunikácie s rodičmi (zvlášť sociálne znevýhodnených žiakov) a neformuluje zásadné priority potrebné pre jej zlepšenie.

V časti II. *Charakteristika školského vzdelávacieho programu* sú zahrnuté :

1. Pedagogický princíp školy (vizia, ciele) orientovaný na „kvalitné vzdelávanie a primeranú výchovu“ a podporu výučby IKT a cudzích jazykov. Ostatné ciele je možné označiť ako účelné, avšak prostredie školy zložené aj zo zástupcov iného etnika si vyžaduje reflektovať túto skutočnosť aj vo formulácii ďalších cieľov. Pri inovácii školského vzdelávacieho programu odporúčame nanovo konsenzom spresniť ciele školy.
2. Zameranie školy a stupeň vzdelania (profil absolventa) sú popísané nesúvisle (absentuje ISCED 1) a neposkytujú komplexný obraz napr. o kľúčových kompetenciách v zmysle zákona.
3. Pedagogické stratégie uvedené v školskom vzdelávacom programe predstavujú skôr súpis aktivít predpísaných v pedagogicko-organizačných pokynoch ministerstva než súhrn skutočných stratégií a metód zameraných na rozvoj všetkých žiačok a žiakov. Náznak správnej orientácie ponúka text: „Osobnostný a sociálny rozvoj realizujeme stimuláciou skupín žiakov so slabšími vzdelávacími výsledkami a podporou individuálnych schopností žiakov“, ktorý by si žiadal bližšiu konkretizáciu.
4. Podpora žiačok a žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami.

V tejto časti budeme citovať text zo školského vzdelávacieho programu - časť *Žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia*: „V 1. ročníku je naším cieľom naučiť žiakov základné hygienické návyky, používať WC, vreckovky, umývať si ruky, upratať svoje pracovné miesto, starať sa o svoje školské potreby. Učíme žiakov základné spoločenské pravidlá – pozdrav, poďakovanie, učíme ich správať sa v kolektíve, navzájom sa rešpektovať, správať sa na verejnosti, v dopravnom prostriedku. Učíme ich čítať, písať, počítat, poznávať prírodu a vedieť ju chrániť, dôraz kladieme aj na rozvíjanie umeleckého a športového nadania.“ Uvedený text je vzhľadom k úlohe a postaveniu v školskom vzdelávacom programe nepostačujúci, pretože rozvoj žiačok a žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia redukuje na osvojenie sociálnych a kognitívnych spôsobilostí, ale nerieši otázku ich integrácie (inklúzie) v majoritnom prostredí. V inovovanom školskom vzdelávacom programe bude nevyhnutné práve túto oblasť podpory žiačok a žiakov so špecifickými vzdelávacími potrebami charakterizovať detailnejšie.

V časti III. *Vnútroštruktúrna kontrola a hodnotenia* sú obsiahnuté kritériá pre hodnotenie úspešnosti žiačok, žiakov, učiteľiek a učiteľov i celej školy (odseky sú duplicitné). Tieto sú nekonzistentné a nevytvárajú komplexný nástroj efektívneho riadenia. Ide skôr o zásady uplatňované pri hodnotení, ale opäť bez priamej súvislosti k početnej skupine zo sociálne znevýhodneného prostredia. U pedagogických zamestnancov v hodnotení chýba napr. kritérium „podpora žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia“, ktoré je plne oprávnené. Kritérium hodnotenia kvality školy len v rovine spokojnosti „klienta“ školy – dieťaťa či rodiča – je nepostačujúce. Škola má vyššie ciele, než len uspokojovať potreby zákonných zástupcov a ich detí.

2.4 Dotazník – komunikácia medzi vedením školy a pedagogickým zborom

Audit komunikácie medzi vedením školy a pedagogickým zborom sa uskutočnil prostredníctvom sondy – dotazníka pre 19 členov pedagogického zboru, ktorí ho vyplnili a odovzdali anonymne. Zo štatistického vyhodnotenia výsledkov vyplynuli závery, ktoré uvádzame nižšie.

Tabuľka 1: Vyhodnotenie výsledkov dotazníka

1. Zhodnoťte celkovú úroveň komunikácie medzi pedagogickým zborom a vedením školy (zakrúžkujte vhodnú odpoveď):	
Veľmi dobrá	13
Dobrá	6
Neuspokojivá	0
Neviem zaujať stanovisko	0
2. Ohodnoťte komunikáciu medzi vedením školy a pedagogickým zborom (doplňte „známku“ 1 - výborný až 5 - nedostatočný) v týchto oblastiach:	
O dlhodobých cieľoch školy	Ø 1,74
O spolupráci s komunitou, rodičmi	Ø 1,63
O problémoch učiteľov	Ø 1,70
O problémoch žiakov	Ø 1,70
O metódach výučby	Ø 2,05
O hodnotení výsledkov školy	Ø 1,52
O vzťahoch s okolím školy	Ø 2,10
O plánovaných zmenách na škole	Ø 2,00
3. Čo by podľa Vás pomohlo zlepšiť úroveň vzájomnej komunikácie na škole (zakrúžkujte najviac tri odpovede, respektíve doplňte):	
Komunikačný tréning pre členov vedenia školy	3
Komunikačný tréning pre členov pedagogického zboru	6
Komunikačný tréning pre všetkých zamestnancov, ktorí sa podieľajú na výchove a vzdelávaní	12
Viac priestoru na odbornú diskusiu medzi vedením školy a pedagogickým zborom	10
Zlepšenie úrovne riadenia pracovných a pedagogických porád	3
Vyšší podiel učiteľov na riadení školy cez poradné a metodické orgány	3
Iné (doplňte): 0	
4. Ak by Vám bolo ponúknuté zúčastniť sa komunikačného tréningu (zakrúžkujte jednu odpoveď):	
Určite by som sa zúčastnil	7
Uvažoval by som o účasti	10
Myslím, že ho nepotrebujem, viem komunikovať s kýmkoľvek bez problémov	1
Neviem, záleží, ako by k tomu pristúpili kolegyne a kolegovia	1

5. Doplňte prosím na druhú stranu anketového hárku, aké máte vlastné námety, návrhy, postoje ku komunikácii medzi vedením školy a pedagogickým zborom:

„ak vedenie niečo sľúbilo malo by to splniť“; „o zmenách v škole – ŠkVP, by mali byť informovaní aj rodičia, aby nepresúvali svoje deti do iných škôl“...

Vyhodnotenie a interpretácia výsledkov dotazníka

Prvá otázka naznačuje celkovo dobrú spokojnosť členov pedagogického zboru školy s úrovňou komunikácie s vedením školy. Druhá vyjadruje „školský“ priemer známkou na hodnotenie vybraných oblastí (okruhov komunikácie) medzi vedením školy a učiteľmi. Naznačuje, že oblasti ako plánované zmeny na škole a vzťahy s jej okolím by mali byť významnejším predmetom komunikácie. Nezanedbateľné sú aj metódy výučby, ktoré zrejme signalizujú potrebu venovať sa otázke efektívnych stratégií výučby. Otázka č. 3 signalizuje celkovú potrebu skvalitnenia komunikácie medzi všetkými zúčastnenými aktérmi výchovno-vzdelávacieho procesu na škole. V čiastočnom rozpore (s otázkou č. 1) vyznieva odpoveď na potrebu lepšej komunikácie a na odbornú diskusiu medzi vedením školy a pedagogickým zborom. Štvrtá otázka bola smerovaná na motiváciu respondentov podieľať sa na zlepšovaní komunikácie. Odhodlanie pedagogického zboru prijať osobnú zodpovednosť – zúčastniť sa napr. komunikačného tréningu je potešiteľné. V otázke č. 5 dvaja respondenti vyjadrili svoj osobný postoj k skúmanej téme.

Osobný rozhovor s riaditeľom školy p. Jaroslavom Valaštiakom potvrdil jeho úsilie o pozitívne zmeny na škole v smere k inkluzívnemu modelu výchovy a vzdelávania. V tejto etape je zrejme odhodlanie vedenia školy a pedagogického zboru usilovať sa o spoluprácu pri plánovaných zmenách v školskom vzdelávacom programe (predložené návrhy učebných plánov). Za zásadné považujeme premyslenie celého návrhu v kontexte inkluzívnych princípov výchovy a vzdelávania, rovnako ako aj výber adekvátnych prostriedkov (učebných plánov a osnov) a stratégií rozvoja žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia. V tomto čase bude rozhodujúca voľba stratégie vedenia školy pre naplnenie formulovanej vízie a oslovenie všetkých relevantných aktérov k aktívnej spolupráci.

3. REFLEXIA – ROK 2016

Zámerom nasledujúceho textu je prostredníctvom prepisu rozhovorov prezentovať názory zainteresovaných na odstránenie segregácie rómskych detí v škole v Šarišských Michaľanoch a zavádzania inkluzívneho vzdelávania v období štyroch rokov od naplnenia rozsudku Krajského súdu v Prešove. Ambíciou výskumníkov nie je podať ucelený obraz skúmanej oblasti, ale reflektovať niektoré zaujímavé momenty z hľadiska praxe. Prostredníctvom vyjadrení respondentov chceme upozorniť na viaceré úskalia, bariéry a rezervy pri odstraňovaní segregácie rómskych žiakov v škole v Šarišských Michaľanoch a pri zavádzaní inkluzívneho vzdelávania pre všetkých.

Rozhovor s Radoslavom Legdanom

Člen dobrovoľníckeho tímu v škole v Šarišských Michaľanoch v rokoch 2013 – 2016, ktorý sa venoval doučovaniu rómskych detí. Rozhovor sa uskutočnil v júni 2016.

Naplnila podľa vás škola v Šarišských Michaľanoch rozsudok Krajského súdu v Prešove o odstránení segregácie rómskych detí v škole v Šarišských Michaľanoch?

RL: Podľa mňa (ako dobrovoľníka) škola naplnila rozsudok krajského súdu tak maximálne na papieri. Pretože som bol mnohokrát svedkom toho, ako naplnene rozsudku nadobúda charakter abstraktný, t. j. ak vedenie školy podniklo kroky na desegregáciu, udialo sa tak v rozsahu 1 – 3 rómskych žiakov do triedy plnej bielych žiakov. Alebo napríklad „vianočná akadémia“, ktorú si zobral na starosť bývalý riaditeľ p. Valaštiak, kde na vianočnú akadémiu (december 2014) prišlo na nácvik (podľa očakávaní) množstvo segregovaných žiakov (cca 12:30). Do tohto momentu som si myslel, že to vedenie berie vážne a zodpovedne sa stavia k danej problematike. Z omylu ma vyviedol pozoruhodný fakt, ktorý spočíval v samotnej realizácii vianočného programu, ktorý začal „naostro“ o 18:00. Na súpiske žiakov, ktorí boli samotnými účastníkmi vianočného programu, bol desegregovaný až jeden žiak. Zvyšok samotného vystupovania bol realizovaný za účasti všetkých dostupných nemarginalizovaných detí. To vám poviem, „...desegregácia“ jak lusk. Bola to obyčajná fraška,

na ktorú doteraz s veľkým znechutením spomínam. Fakt je ten, že samotná realizácia desegregácie v ŠM je beh na dlhé trate. Treba brať však v úvahu fakt, že celý proces je ovplyvnený mnohými premennými skutočnosťami, vďaka ktorým je celý proces v nedohľadne. Avšak vedenie školy robí všetko „naoko“, aby sa predišlo nejakému spoločenskému faux pas. Celkovo vzaté myslím si, že škola mohla spraviť viac, než za tie 2 roky spravila.

Kto sa najviac zaslúžil o naplnenie rozsudku?

RL: eduRoma! Ako jediný fundovaný facilitátor sa eduRoma zapájala a maximalizovala svoje úsilie na vyriešení samotnej desegregácie. Táto n.o. sa snažila o jediné, o kohézny celok všetkých zúčastnených prostredníctvom mítingov a tímbuildingov rôzneho charakteru (starosta ŠM, škola ŠM, Prešovská Univerzita, Ministerstvo školstva, školská inšpekcia, odborníci z odborov splnomocnenca vlády pre rómske komunity – Prešov, Košice; psychológie, etnológie, americká ambasáda a mnohí ďalší). Prostredie, v ktorom sa eduRoma ocitla, bolo (a myslím si, že stále je) plné emócií, napätia, neschopnosti spolupráce z rôznych osobných alebo politických presvedčení. Každý jeden z účastníkov riešenia desegregácie konal (koná) za seba a pre seba, čo je kontraproduktívne, a tak celé to padá na individuálnom prístupe, ktorý má viacero podôb a ešte omnoho viacej stúpcov. Napriek spomenutému fandím eduRome v snahe vyvíjať prijateľný tlak na vývoj a udržanie konštruktívneho rámca, ktorý bude bez politickej alebo inej príchute.

Aké sú prekážky, ktoré bránia k naplneniu rozsudku?

RL: Osobné zlyhania a nekonzistentná snaha dosiahnuť spoločný cieľ.

Čo je možné ešte urobiť, aby sa naplnil rozsudok?

RL: Spolupráca založená na rešpekte a úcte k všetkým participantom riešenia desegregácie. No za najväčší problém vidím postavenie samotného pedagóga v školskom prostredí. Je všeobecný problém motivovať pedagógov detí zo segregovaných komunit. V základnej škole v Šarišských Michaľanoch sa však nájdu aj pedagógovia, ktorí chcú a svojím entuziazmom napomáhajú desegregácii. Žiaľ, takýchto pedagógov je málo, preto sú extrémne dôležití a nenahraditeľní. Práve takýmto pedagógom treba vytvoriť priestor na realizáciu svojho remesla, ktorým je učiť a vzdelávať bez ohľadu na marginalizované alebo nemarginalizované prostredie. Pedagógovia nie sú v pozícii sudcov alebo moralistov, ale v prvom rade v pozícii facilitátorov vzdeláva-

nia u všetkých detí. Tak ich nechajme robiť to, k čomu sú určení, avšak bez pomoci ich potenciál nebude nikdy využitý.

Aké je podľa vás v súčasnosti motto školy?

Motto školy možno na náklade vyššie uvedených faktov zhrnúť do týchto slov: Učiť, aby sme učili. Ale ako, prečo, za akým účelom alebo cieľom? To je otázka otázok, ktorú momentálne neviem zodpovedať, a ak sa niekto taký nájde, tak mu neverte. Skôr prijateľné motto základnej školy v Šarišských Michaľanoch by malo byť v duchu: Ak chceme, aby naše deti boli zbavené predsudkov a segregáčnych útokov, začnime od seba.

Rozhovor s Monikou Duždovou

Členka dobrovoľníckeho tímu OZ eduRoma. V rokoch 2013 – 2015 pracovala v škole v Šarišských Michaľanoch ako asistentka učiteľa. Rozhovor sa uskutočnil v júni 2016.

Naplnila podľa vás škola v Šarišských Michaľanoch rozsudok Krajského súdu v Prešove o odstránení segregácie rómskych detí v škole v Šarišských Michaľanoch?

MD: Odstránenie segregácie, a teda naplnenie rozsudku krajského súdu v Základnej škole v Šarišských Michaľanoch sa naplnil v niektorých bodoch. Odstránil sa tzv. “čierny” a “biely” dvor. Pred nástupom Mgr Jaroslava Valaštiaka, riaditeľa školy, ktorý bol dosadený Obecným úradom v Š. M., žiaci tamojšej ZŠ trávili prestávky oddelene, teda nerómski žiaci na “bielom” dvore a rómski žiaci na “čiernom” dvore. Riaditeľ tento nezmysel zrušil a nariadil spoločné trávenie prestávok na školskom dvore. Táto časť areálu školy sa začala spoločne využívať aj v rámci niektorých vyučovacích predmetov, ako telesná výchova, ale aj iných školských a voľnočasových podujatí. Môžem spomenúť školskú letnú Olympiádu, čo bola veľmi pekná spoločná akcia, Letný športový deň, ktorý sme zorganizovali spoločne s OZ eduRoma a za podpory OÚ v Šarišských Michaľanoch, čo bola celoobecná akcia.

Ďalším krokom k odstráneniu segregácie na tejto škole bola otázka stravovania. Rómske deti, ktorým vznikala zo zákona nárok na teplú stravu, sa vlastne stravovať nemohli v školskej jedálni a teda namiesto teplej stravy dostávali suchú stravu v podobe bagety, ovocného nápoja, sladkej tyčinky, alebo jedného kusu ovocia. Chcem ešte dodať, že rómske deti sa nemali stravovať v školskej jedálni z dôvodu, že si to neželali rodičia nerómskych žiakov. Aj toto nariadenie čiastočne zrušil riaditeľ Jaro-

slav Valaštiak, a síce, že ročníky nultý až piaty, teda prvý stupeň ZŠ, sa začali stravovať v školskej jedálni. Malo to však malinkú chybičku krásy. Rómske deti týchto ročníkov sa mohli takto stravovať, a teda mať teplú stravu, všetci naraz po štvrtej vyučovacej hodine. Je samozrejmé, že nie všetky ročníky prvého stupňa končili štvrtou vyučovacou hodinou. „Vyriešilo“ sa to druhou veľkou prestávkou, ktorá trvala dvadsaťpäť minút. Za tento čas sa muselo odstravovať zhruba 120 – 130 rómskych detí. Nerómske deti, ktoré končili vyučovanie v rovnakom čase, čakali za dverami školskej jedálne a mohli sa začať stravovať až keď rómske deti odišli. Takže hoci časť rómskych detí dostávalo teplú stravu, k odstráneniu segregácie v tomto bode vlastne nedošlo, pretože nebolo to spoločné stravovanie.

Treba ešte podotknúť, že druhý stupeň naďalej dostával suchú stravu. V tejto súvislosti riaditeľ školy Jaroslav Valaštiak požiadal o pomoc aj Ministerstvo školstva a tiež splnomocnenca vlády pre rómske záležitosti Petra Polláka o finančnú pomoc pri vybavení školskej kuchyne, ktorej kapacita nestačila na odstravovanie všetkých žiakov školy. Myslím, že škola dostala len časť z požadovanej sumy, za ktorú zabezpečila kúpu konvektomatu. Týmto sa mohli stravovať už aj sieste ročníky, avšak tiež po štvrtej vyučovacej hodine. Povieť si, dôležité bolo, že rómske deti mali teplú stravu... Dá sa s tým súhlasiť, pokiaľ sa nebudeme odstraňovať segregácie.“

„Ďalej to boli voľnočasové aktivity cez projekt MPC, ktorý v podstate mal nenútenou formou zapojiť všetky deti školy k efektívnemu využívaniu voľného času. Mnohí z učiteľov mali svoje krúžky, no nie som si istá, či tam mali rómske aj nerómske deti. Buď to boli len čisto rómske krúžky, alebo čisto nerómske krúžky. Jediný krúžok na tejto škole, ktorý sa venoval práve integrácii, a teda združoval rómske aj nerómske deti, bol krúžok, ktorý som viedla ja. Dosiahli sme krásne výsledky. Spievali sme piesne v rómskom aj v slovenskom jazyku. Mali sme piesne s vlastnými textami, ktoré spájali deti.

Ďalším krokom bolo vymalovanie školského vestibulu s motívom spájania všetkých detí sveta, čo bola veľmi pekná aktivita. Na stenách sú podpísaní žiaci, ktorí sa na tejto práci podieľali. Musím povedať, že na tejto aktivite mal zásluhu predovšetkým riaditeľ školy Jaroslav Valaštiak. Technicky akciu odhodlane podporil zástupca Jozef Mačo s učiteľom výtvarnej výchovy p. Krištofom a, čo bolo veľmi dôležité, bola to spoločná práca rómskych aj nerómskych žiakov. Pomaly sa dostávam k najdôležitejšiemu bodu odstránenia segregácie. Tým bolo rozmiestnenie rómskych žiakov z čisto rómskych tried a celého rómskeho prízemia školy do tried s ostatnými žiakmi. Veľmi ma to mrzí, že sa toto v podstate nenaplnilo. Na škole vznik-

lo niekoľko zmiešaných tried, kde boli priradené väčšinou rómske deti zo Šarišských Michalian. Rómske deti z Ostrovan, ktoré dochádzali, boli priradené minimálne. A to z dôvodu buď nesúhlasu rodičov, pretože za dlhé obdobie oddeľovania si jednoducho zvykli na túto situáciu, alebo preraďovanie bolo «kryté» tzv. Informačnými súhlasmi rómskych rodičov, ktorí vlastným podpisom odmietli zaradiť svoje dieťa do zmiešanej triedy s ostatnými žiakmi. Myslím, že je zbytočné rozprávať o tom, že tieto Informačné súhlasy boli protizákonné. Takže ani v tomto bode nebol v plnom rozsahu naplnený rozsudok krajského súdu. Rada by som tiež spomenula vytvorenie a zariadenie multifunkčnej triedy, na ktoré prispelo OZ eduRoma. Nemôžem tiež nespomenúť spoluprácu SAD Prešov s našou školou, ktorá poskytla autobus pre deti z Ostrovian, a teda zabezpečenie prívozu a odvozu detí do školy a zo školy. O túto úspešnú spoluprácu sa zaslúžil riaditeľ školy Jaroslav Valaštiak, s technickými záležitosťami starosta obce Vincent Leššo a OZ eduRoma.“

Kto sa najviac zaslúžil o naplnenie rozsudku?

MD: Ak hovoríme o naplnení rozsudku, tak som na pochybách, či môžeme našu snahu o tento akt takto posudzovať. Skôr by som mohla vyzdvihnúť snahu riaditeľa školy Jaroslava Valaštiaka, občasnú pomoc starostu obce Vincenta Lešša, aktívnu pomoc apoštolskej cirkvi v Ostrovianoch a v Sabinove, spoluúčasť rómskych rodičov na školských stretnutiach Rady rodičov školy a neodmysliteľnú pomoc OZ eduRoma pri sprostredkovaní stretnutí s vládnymi osobnosťami, ako aj pri realizácii rôznych školských aj voľnočasových aktivít.

Môžem spomenúť doučovanie rómskych detí v škole aj v komunitnom centre v Ostrovianoch dobrovoľníkmi z PU v Prešove, za môjho osobného dozoru. Z voľnočasových podujatí spomeniem výlet na Šarišský hrad počas letných prázdnin, ktorého sa zúčastnili rómske aj nerómske deti. Letný športový deň, či výlet do hlavného mesta Bratislavy, ktorý finančne podporila Americká ambasáda so sídlom v Bratislave. Ako poďakovanie za toto milé gesto som iniciovala pozvanie amerického veľvyslanca na Slovensku na našu školu, čo sa aj reálne stalo. Chcela by som ešte oceniť snahu eduRoma pomôcť pri vzdelávaní učiteľov formou niekoľkých školení v príjemnom rekreačnom prostredí za účasti odborných školiteľov a osobností PU v Prešove či MPC v Prešove.

Aké sú prekážky, ktoré bránia k naplneniu rozsudku?

MD: Tie najzávažnejšie sú a vyplývajú z celkovej politickej, sociálnej aj ekonomickej

situácie na Slovensku, z úrovne medziľudských vzťahov, z odmietania všetkého, čo je iné. Žiaľ, na Slovensku vládnu predsudky, zaostalosť multikultúrneho vedomia a, nebojím sa povedať, rasizmus. Na ľudí neplatia rovnaké kritériá, neexistuje rovnosť príležitostí a to nie len vo vzdelávaní, ale aj v bývaní, zamestnanosti, spoločenskom živote aj v sociálnej úrovni. Namiesto riešení sa hľadajú dôvody, ako to neurobiť. Konkrétne v prípade naplnenia rozsudku krajského súdu na našej škole, teda pri odstránení segregácie rómskych detí, zlyhala predovšetkým vôľa naplniť rozsudok, namyslenosť, pýcha a hlúpa nadradenosť až arogancia obyvateľov obce, ale aj neochota samosprávy pri niektorých krokoch. Nedá mi nepovedať, že napriek dobrej komunikácii medzi Ministerstvom školstva SR a našou školou je aj táto inštitúcia určitým spôsobom zodpovedná za nesplnenie rozsudku krajského súdu práve tým, že na škole so zhruba šesťdesiatpercentnou koncentráciou rómskych detí pracovali dvaja rómski asistenti učiteľa. Peter Kaleja, priamo z rómskej osady Ostrovany, odkiaľ dochádzalo deväťdesiat percent rómskych detí a s dlhoročnými skúsenosťami tejto práce, a moja maličkosť. Aj to sme boli prijatí v rámci vzdelávacieho projektu MPC na dobu určitú. Ministerstvo svojho času sľúbilo prácu asistentom učiteľa, no nestalo sa tak.

Myslím si, že práca asistentov učiteľa na základných školách v vysokou koncentráciou rómskych žiakov je nevyhnutná. Je nezmysel zaraďovať rómskych asistentov do základných škôl len cez rôzne projekty, je potrebné, aby pracovali nezávisle od projektov, tak, ako pracujú nerómski asistenti, ktorí neovládajú rómsky jazyk a často nechápu zložitú pozadia rómskeho žiaka, česť výnimkám. Ak som už spomenula Ministerstvo školstva, v súvislosti s vytvorením pracovných miest pre asistentov, tak nemôžem zabudnúť, že riaditeľ školy žiadal pracovné miesto pre sociálneho pedagóga, čo je úplne samozrejmé pri tak vysokom percente sociálne slabých žiakov, a tiež žiadal o vytvorenie pracovného miesta špeciálneho pedagóga. Sociálny pedagóg bol zamietnutý a špeciálny pedagóg bol akceptovaný na polovičný úväzok.

Čo je možné urobiť, aby sa rozsudok naplnil? Aký je potenciál školy?

MD: Dá sa toho veľa urobiť, ak sú správni ľudia na správnych miestach, majú pevné zásady a stoja si za svojím rozhodnutím, dá sa veľa urobiť, ak sa riešia veci otvorene, priamo, bez prižmúrenia očí, dá sa veľa urobiť, ak máte ten správny tím spolupracovníkov a ak v to, čo robíte, aj veríte. Bez ohľadu na rozsudok. Potenciál školy vidím hlavne v žiakoch, pretože ak sú správne motivovaní, dokážu zázraky. Motto školy by som zhrnula do týchto slov: Poznanie otvára bránu k našim snom a cieľom.

Na koniec by som ešte veľmi rada ocenila a poďakovala riaditeľovi pánovi Valaštiakovi, OZ eduRoma, Americkej ambasáde, dobrovoľníkom z PU v Prešove, odborným poradcom, aj niektorým učiteľom, ktorí sa zaslúžili o malé úspechy, radosti aj úsmev na tvári žiakov tejto školy.

Rozhovor s Máriou Cvancigerovou

Rozhovor sa uskutočnil v júni 2016, krátko po jej opätovnom zvolení na post riaditeľky školy na ďalšie päťročné funkčné obdobie.

Poznámka: Po rozsudku starosta Leššo odvolal Cvancigerovú z funkcie. Tá neskôr vyhrala ďalší súd o neoprávnenú výpoveď a trojtisícová obec si niekoľko mesiacov platila dvoch riaditeľov jednej školy.

Naplnila podľa vás škola v Šarišských Michaľanoch rozsudok Krajského súdu v Prešove o odstránení segregácie rómskych detí v škole v Šarišských Michaľanoch?

MC: Situáciu, aká bola v minulosti, nebudem komentovať, zhodnotím len rok, odkedy som znova nastúpila do funkcie. V súčasnej dobe sa vzdeláva v našej škole 434 žiakov a viac ako 300 pochádza z rómskej komunity. Žiaci z neďalekých Ostrovian sa denne privážajú autobusmi v skorých ranných hodinách a opačne v popoludňajších hodinách. Od septembra sme nastúpili na rozbehnutý vlak, snažíme sa nebrzdiť, len pokračovať v nastavenom modeli. Máme zamestnaných dvoch asistentov učiteľa a jedného špeciálneho pedagóga na skratený úväzok. Intenzívnejšie spolupracujeme s eduRoma, ktorá nám poskytuje nielen metodickú pomoc, ale aj pomoc odborníkov, dobrovoľníkov z radov študentov pre voľnočasové aktivity. V kooperatívnej učebni sa realizuje množstvo dopoludňajších a popoludňajších aktivít – kooperatívne aktivity, zážitkové vyučovanie, popoludnia s farbičkami, deň plný spevu a tanca, multi-kulti deň, Športom ku zdraviu. Žiaci tretích a štvrtých ročníkov sa spoločne pustili do projektu, ktorých výstupom je spoločná muzikálová rozprávka, odprezentovaná v rámci oslavy Dňa detí. V rámci spoznávania kultúrnych pamiatok žiaci navštívili s pedagógmi a dobrovoľníkmi múzeum v Prešove. Upršaný a chladný deň ukončili pri teplej čokoláde a zákusoch v malebnej cukrárni. Žiaci sa spoločne zúčastňujú rôznych aktivít, besied s odborníkmi, kultúrnych a športových podujatí, mnoho z nich reprezentuje našu obec vo futbale. Tí starší zbierajú body na okresných súťažiach, tí mladší zase v školskom kole ako je Hviezdoslavov Kubín, Slávik Slovenska... Je to veľké množstvo podujatí, ktoré sú všetky zverejnené na webovej

stránke našej školy. Deviataci si zas veľmi pochvaľovali účasť na lyžiarskom výcvikovom kurze, ktorý sa uskutočnil v Ždiari. Tretiaci a štvrtáci si priniesli množstvo zážitkov a suvenírov zo školy v prírode, ktorý bol tiež orientovaný do najkrajších kútov našej vlasti, do Tatier.

Aké sú prekážky, ktoré bránia k naplneniu rozsudku?

MC: Prekážky pri vzdelávaní a vlastne celom tom ponímaní daného faktu v prvom rade sú rodičia, ktorí nejavia, vo väčšine prípadov, o svoje deti a ich vzdelávacie výsledky absolútne záujem. Ak budeme mať v každej triede asistenta učiteľa, ak budú na škole školskí špeciálni pedagógovia, psychologovia, inkluzívni pedagógovia, sociálni pracovníci, terénni sociálni pracovníci a celý podporný tím bude participovať na spoločnej myšlienke, nikdy to nebude dokonalé a dokonané bez prítomnosti rodičov a záujmu samotných žiakov. Záujem o vzdelávanie sa stráca počínajúc 5. ročníkom. Na druhom stupni už žiaci začínajú mať iné záujmy (alkohol, cigarety, diskotéky 2x v týždni do skorých ranných hodín, skoré tehotenstvá), častejšie sa vyskytuje záškolskáctvo a množstvo neospravedlnených hodín. Na predvolania na konzultáciu s triednym učiteľom rodičia nereagujú, po niekoľkých vyzvaniach ich naháňame po obydliach, aj tak márna snaha. Predškolská príprava – v dvoch nultých ročníkoch sa vzdelávajú žiaci, ktorí neabsolvovali predprimárne vzdelávanie. Pováčšine sú to deti zanedbané, hladné (ich prvá strava je u nás podávaný teplý obed), bez osvojených hygienických návykov, deti, ktoré nerozumejú a nerozprávajú po slovensky, ceruzku a farbičky chytili do rúčky prvýkrát. Za akú dobu dobehne kamaráta, ktorý navštevuje materskú školu od troch rokov? Kamaráta, u ktorého v rodine sa rozpráva rečou, ktorej rozumie učiteľ, spolužiaci. Kamaráta, ktorý vie množstvo riekaniak, pesničiek, vyčítaniek? Kamaráta, ktorý si nakreslí svoje vysnívané auto či bábiku, spočíta všetkých v triede, určí správne farby. Aká je úloha pedagóga v tejto triede? Je mama, otec, psychológ a často lekár. Práca enormne náročná, vyčerpávajúca. Každé je iné, s inou potrebou, prístupom. Úsilie, ktoré musí vynaložiť každý deň, množstvo alternatívnych možností keby..., prelúskat sa cez množstvo zásad, metód, foriem, pasovať sa s interaktívnou tabuľou a jej možnosťami atď. Každý malý úspech je pre nás výzvou a nádejou, že na konci tunela je predsa len úspešný mladý človek. Veľká vďaka patrí všetkým, pre ktorých táto práca nie je len zamestnaním. Že ju vykonávajú s láskou, s veľkým srdcom a oduševnením.“

Rozhovor s Vincentom Leššom

Starosta obce a zriaďovateľ školy v Šarišských Michalľanoch. Rozhovor prebehol v júni 2016 formou verejnej internetovej komunikácie na stránke OZ eduRoma.

Naplnila podľa vás škola v Šarišských Michalľanoch rozsudok Krajského súdu v Prešove o odstránení segregácie rómskych detí v škole v Šarišských Michalľanoch?

VL: Každý musí mať na pamäti, že miešať deti zo znevýhodneného prostredia s ostatnými žiakmi (až na malé výnimky na základe študijných výsledkov) je úplný nezmysel. Pripúšťam možnosť, že vychovávať sa dá spolu, avšak nie vzdelávať. Uvedomme si, že vychovávame a hlavne vzdelávame generáciu, ktorá raz povedie štát - jedno na akom stupni riadenia. A na tomto by mal byť postavený vzdelávací systém. A je potom úplne jedno, či sa jedná o dieťa biele, čierne alebo ružové.“

Aké sú prekážky, ktoré bránia k naplneniu rozsudku?

VL: Ak sa budú vzdelávať spolu (nemám tu na mysli farbu pokožky) a budú hodnotení “tým istým metrom”, t.j. budú napredovať s ostatnými deťmi, t.j. zvládnu predpísané učivo, nikto sa neodváža namietat. Ak nebudú stíhať, potom je lepšie, ak sa budú vzdelávať podľa iných, menej náročných osnov, a nebudú brzdiť ostatných. A na dôvažok ešte nech sa spolu tešia, že skončili úspešne ZŠ, avšak vedomostne by som sa neodvážil porovnať so žiakmi, ktorí boli vzdelávaní podľa riadnych osnov.

OAle veď presne pre tento prístup bola škola, ktorú zriaďujete, odsúdená za segregáciu – za to, že jedna skupina detí bola oddelená a dostávalo sa jej aj nižšej kvality vzdelávania v porovnaní s ostatnými. Ako sa na to pozeráte?

VL: Nikdy sa tento problém nevyrieši, ak sa nepôjde tvrdsie na rodičov. Bojíme sa pozitívnej diskriminácie. Všetci, ktorí sa tomu venujú, sú po..., a to len preto, aby ich neobvinili z rasizmu. A detičky moje rómske pamätajte, že „v akom náleve ste, takým nálevom prejdete“, podobne ako kyslá uhorka. A za všetko môže váš apenko i mamenka. V tom ich vehementne podporujú mimovládky ako xy atď. Tlačia im do hláv, aké majú práva, a zabúdajú im najprv pripomenúť ich povinnosti.

Rozhovor s Denisou Mitrášovou

Členka dobrovoľníckeho tímu v škole v Šarišských Michalľanoch od roku 2014, ktorá sa venovala doučovaniu rómskych detí. Rozhovor prebehol v júni 2016.

Ako vnímate rozsudok, ktorý voči ZŠ ŠM v r. 2012 vzniesol krajský súd?

DM: Myslím si, že rozsudok bol spravodlivý a správny voči ZŠ ŠM.

Prečo bol podľa vás vznesený?

DM: Pretože sa prišlo na to, že rómske deti mali v základnej škole samostatné rómske triedy a oddelené školské dvory ako aj suchý obed, na rozdiel od nerómskych deti.

Ako celý prípad vidíte teraz, s odstupom času?

DM: No myslím si, že škola sa snaží viac spájať deti ako pred rozsudkom.

V čom podľa vás škola naplnila rozsudok?

DM: ZŠ ŠM po vyhlásení rozsudku zaviedla zmiešané triedy, deti sa hrajú na jednom školskom dvore a majú zabezpečenú teplú stravu.

V čom je model vzdelávania v ZŠ ŠM teraz „inkluzívnejší“ ako pred obdobia rozsudku?

DM: Inkluzívnejšie je podľa môjho názoru zavedenie zmiešaných tried.

Čo je možné ešte podľa vás urobiť, aby bol rozsudok naplnený? Vedeli by ste priblížiť potenciál školy?

DM: Podľa mňa by mala mať škola zmiešané všetky triedy, kde by sa rómske aj nerómske deti naučili vyrastať spolu a navzájom sa spoznávať.

Aké sú podľa vás prekážky, ktoré bránia škole rozsudok naplniť?

DM: Možno neochota zo strany rodičov nerómskych žiakov ako aj neochota niektorých učiteľov.

Ako by podľa vás malo prebiehať kooperatívne vyučovanie a kde vidíte rezervy v rámci jeho aplikácie vo výuke v ZŠ ŠM?

DM: Kooperatívne vyučovanie by sa podľa môjho názoru malo zakladať na rovnakom prístupe ku všetkým deťom a v tom vidím aj medzeru jeho aplikácie v ZŠ ŠM.

Prečo ste sa rozhodli pre dobrovoľníctvo práve v ZŠ ŠM?

DM: Pre dobrovoľníctvo som sa rozhodla preto, lebo mám rada prácu s deťmi a ako Rómka som veľmi rada, keď môžem pomáhať rómskym detičkám.

Áká je podľa vás filozofia dobrovoľníctva v OZ eduRoma?

DM: Filozofia dobrovoľníctva je pomáhať a bojovať proti segregácii.

Ako dlho ste už dobrovoľníčka v eduRome?

DM: Ako dobrovoľníčka som v eduRome už 2 roky.

Čo by ste na dobrovoľníckom programe vylepšili?

DM: Dobrovoľnícky program sa mi páči taký, aký je teraz.

Čo vás na dobrovoľníckej práci najviac baví?

DM: Najviac ma na dobrovoľníctve baví pomáhanie tým, ktorí to potrebujú.

Áký má podľa vás potenciál dobrovoľnícky program v rámci naplnenia rozsudku?

DM: Snaží sa deti desegregovať a spájať s nerómskymi deťmi.

Rozhovor s Vladom Rafaelom

Riaditeľ občianskeho združenia eduRoma, ktoré v septembri 2013 založilo iniciatívu na odstránenie segregácie rómskych žiakov v škole v Šarišských Michalánoch. Rozhovor sa uskutočnil v auguste 2016.

V čom podľa vás škola naplnila rozsudok krajského súdu? Konkretizujte.

VR: Ak si vezmeme pohľad súdneho rozhodnutia, ktorý nariadil škole ukončiť segregáciu rómskych žiakov, potom možno tvrdiť, že škola rozsudok formálne naplnila. V škole nie je väčšina rómskych žiakov cielene oddelená v triedach, na poschodiach a na školskom dvore. Ak sú rómski žiaci oddelení v niektorých triedach, súvisí to predovšetkým s tým, že v škole je v súčasnosti 2/3 rómskych detí a 1/3 nerómskych detí. Do toho vám vstupuje aj zákonom nariadený počet žiakov v jednotlivých učebných triedach. Prirodzene sa teda nedajú v praxi zmiešať všetky deti. V škole sme preto pomohli zriadiť kooperatívnu triedu, ktorá zabezpečuje, aby sa v nej žiaci z jednotlivých ročníkov mohli spoločne stretávať, integrovať a pracovať na rôznych výtvarných projektoch. Prekvapil ma posun zo strany učiteľov a vedenia školy, že s deťmi dnes realizujú už aj spoločné školské výlety. To v roku 2013 určite nebývalo pravidlom.

Aké sú prekážky, ktoré bránia k naplneniu rozsudku? Konkretizujte.

VR: Problém však je, že v škole sme zistili aj iné porušenia týkajúce sa diskriminácie rómskych detí, ktoré súd nezistil, pričom s naplnením súdneho nariadenia úzko súvisia. Preto sme od februára 2013 až do augusta 2016 trvali aj na tom, aby sa vyriešili aj ostatné problémy, ako sú suchá strava pre rómske deti a ich integrácia v školskej jedálni a s tým súvisiace nezákonné krátenie vyučovacích hodín s úmyslom oddeliť rómskych a nerómskych žiakov pri návšteve jedálne. Toto sa škole z časti podarilo vyriešiť. Suchú stravu dostávajú ešte žiaci v 7. a 8. ročníkoch. S ukončením rekonštrukcie školskej kuchyne – zo strany nového vedenia školy - by sa to od septembra 2016 malo celé vyriešiť. Nezákonné používanie informovaných súhlasov pre zaradenie rómskych detí do bežných tried sme vyriešili v roku 2014 v lete. Problém bol aj v samotnom nastavení školského vzdelávacieho programu, ktorý sme riešili počas školského roka 2015. Problém bol v tom, že školský vzdelávací program nemal vypracovanú vôbec žiadnu filozofiu a predurčoval rómskym žiakom - v rámci voľnočasových hodín - manuálne zameranie. Celý proces desegregácie v škole brzdila aj skutočnosť, že škola mala takmer 2 roky oficiálne dvoch riaditeľov. Táto skutočnosť mala negatívny dosah na chod školy a polarizovala ako učiteľov, tak aj samotných rodičov. Problém sa vyriešil až v júni 2016, kedy výberové konanie na post nového riaditeľa školy vyhrala na ďalších 5 rokov staronová riaditeľka Mária Cvancigerová. Dnes už bývalý riaditeľ školy Jaroslav Valaštiak odišiel do dôchodku. V roku 2016 však nastali ďalšie problémy, ktoré sa riešia dodnes: 1) V dôsledku populačného nárastu rómskych detí v škole v Šarišských Michaľanoch starosta tejto obce zrušil spoločný školský obvod, aby zabránil príchodu nových rómskych žiakov z neďalekej obce Ostrovany do školy v Šarišských Michaľanoch. Druhý starosta (obce Ostrovany) chce zas postaviť pre týchto žiakov novú kontajnerovú školu priamo v osade, vedľa neslávne známeho segregáčného múru. Významnou prekážkou je napokon aj skutočnosť, že takéto prípady nemá kto zo strany štátu kontrolovať a objektívne ich vyhodnocovať. A ani nemá kto školám v takýchto prípadoch radiť. Napokon, samotný krajský súd, ktorý odsúdil školu za segregáciu, nemá dodnes vôbec žiadne nástroje, ako takéto rozsudky vymôcť v školskej praxi!

Čo je možné ešte urobiť, aby sa naplnil rozsudok? Konkretizujte potenciál školy.

VR: Iste, môžete robiť rôzne školenia učiteľov a robiť si čiarky koľko takýchto školení ste pre nich počas rokov zrealizovali. Školenia sú samozrejme dôležité, ale pri plnení takéhoto rozsudku jednoducho nepostačujú. My sme chceli omnoho viac. Naším prvoradým cieľom od samého začiatku bolo vstúpiť do formálneho vzdelávania

a zamerať sa na konkrétne a hlavne uchopiteľné, viditeľné zmeny. Ideálne by bolo, aby sa v súvislosti s rozsudkom využil celý potenciál školy a obce. Výsledkom potom môže byť, že postupne objavíte a využijete miestne osobnosti, ktoré budú – po vašom odchode - nositeľmi ďalších zmien v škole. Takýmto potenciálnym nositeľom bola napríklad asistentka učiteľa Monika Duždová, ktorá vďaka svojmu nasadeniu musela čeliť v rokoch 2013/2014 naozaj vyčerpávajúcemu tlaku zo strany svojich kolegov v škole. Tým súčasným potenciálnym nositeľom zmeny v škole v Šarišských Michaľanoch sa javí staronová riaditeľka školy s ktorou máme korektný vzťah, a tiež niekoľko mladých učiteľiek z kooperatívnej triedy. I napriek viditeľným posunom pri naplnení rozsudku sa nám však celkový potenciál školy a obce nepodarilo využiť z troch hlavných dôvodov: a) už samotná téma segregácie a, širšie, diskriminácie naozaj veľmi rozdeľuje a je nepopulárna najmä, ak ide o menšie mestá a obce na východnom Slovensku; b) už od februára 2013 prakticky až dodnes pracujeme s veľkým odporom zo strany miestnych politikov; c) chýba nám dodnes pri týchto zmenách opora zo strany štátnych a školských verejných inštitúcií. Vidím to tak, že využiť potenciál školy pri akýchkoľvek potrebných zmenách sa dá iba vtedy, ak obec a škola, teda riaditeľ a učelia chcú naozaj spolupracovať a chcú naozaj meniť veci k lepšiemu.“

Kto sa najviac zaslúžil o naplnenie rozsudku? Zdôvodnite.

VR: Je pravda, že za postupným riešením tohto prípadu stojí naozaj veľa ľudí, ktorí nám situačne nikdy neodmietli pomoc, ak sme o ňu požiadali. Keď si však premietam celý ten búrlivý proces, ktorý sme s našim tímom od februára 2013 až do augusta 2016 každý deň absolvovali, tak mi napadá niekoľko mien, vďaka ktorým sme rozsudok naplnili. Za celou iniciatívou eduRomy hneď od začiatku až dodnes stáli – podotýkam v dobrom aj v zlom – dnes už naši priatelia a skvelí odborníci Alica Petrasová z Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity a Ivan Pavlov z Pedagogickej fakulty UMB v Banskej Bystrici. Vďaka ich ľudskému odhodlaniu a odbornému nasadeniu sme sa mohli odborne pustiť do tohto, na prvý pohľad neriešiteľného prípadu. Samozrejme, veľkú zásluhu pri plnení rozsudku v škole majú bývalý riaditeľ školy Jaroslav Valaštiak a súčasná riaditeľka Mária Cvancigerová. Tento prípad by sme určite nemali možnosť riešiť v takom nasadení bez podpory a dôvery našich priateľov z OSF – Kate Lapham a Edliry Majko.

Rozhovor s hlavnou školskou inšpektorkou Vierou Kalmárovou

Školská inšpekcia od roku 2015 úzko spolupracuje s občianskym združením eduRoma na monitorovaní segregácie rómskych žiakov v školách na Slovensku. Rozhovor s hlavnou školskou inšpektorkou Vierou Kalmárovou sa uskutočnil v septembri 2016.

Vedeli by ste nám, prosím, povedať, kedy a prečo sa školská inšpekcia rozhodla oficiálne monitorovať a upozorňovať na problém segregácie rómskych žiakov v školách na Slovensku?

VK: Odpoveď je jednoduchá a zložitá zároveň. Systematicky sa témou segregácie inšpekcia zaoberá od jari 2015. To je tá jednoduchšia časť odpovede. A aké boli dôvody? Asi nie je úplne taktické hovoriť o tom, že jedným z dôvodov je aj subjektívna motivácia ľudí, ktorí môžu rozhodovať o programovej orientácii inšpekcie, ale keďže aj najvnútornejšia motivácia zohrala svoju úlohu, tak by som považovala za nekorektné nespomenúť aj tento faktor. Minimálne preto, lebo subjektívna motivácia vždy pridáva každému snaženiu na autenticite, čo v tomto prípade znamená, že robíme veci z najhlbšieho vnútorného presvedčenia. Rovnako významným motívom je aj hlboké stotožnenie sa s konceptom práv a slobôd, ktorý považujem za kostru súčasnej európskej civilizácie. Pokiaľ na Slovensku bude bežné, že časť populácie je vzdelávaná segregovane na etnickom a sociálnom princípe, pričom táto segregácia nemá iba ťažšie rozoznatelné podoby, ale aj tie najprimitívnejšie (oddelené školy, pavilóny, poschodia škôl, triedy, jedálne), tak v podstate priznávame, že sme ako občianska spoločnosť zlyhali. A ak sme zlyhali v tejto oblasti, v ktorej potom ešte môžeme? Ďalší dôvod, ktorý úzko súvisí s predchádzajúcim, spočíva v tom, že vnímate každého žiaka ako jedinečnú bytosť, ktorá si zaslúži taký prístup, ktorý najviac bude rešpektovať jeho potreby. Takéto vnímanie hodnoty jedinečnosti každého človeka je v jasnom protiklade s tendenciami, ktoré vedú k umocňovaniu pocitu sociálneho vylúčenia už v rómskych deťoch, ktorý neskôr prerastá do pocitu „nevítaného cudzinca“ v spoločnosti, a ktorý to spoločnosti raz náležite dá najavo.

No a na záver úplne pragmatiký a sumarizujúci pohľad na vec. Je nevyhnutné dôsledne odmietat segregáčne praktiky, keď už nie z hľadiska akceptácie ľudských práv, tak aspoň z hľadiska elementárnej logiky, ktorá hovorí, že neriešenie problému vylúčených rómskych komunít je časovanou náložou slovenskej spoločnosti.

Ako sa vykonávajú takéto inšpekcie v školách? A kto ich uskutočňuje?

VK: Pre organizačné zabezpečenie inšpekcie, ktorej zámerom je zistiť, či sa v škole vo vzdelávaní a výchove uplatňuje resp. neuplatňuje segregáčny prístup, je dôleži-

té, či inšpekcia už má také indície, ktoré bližšie definujú okruh problémov a ktoré majú byť v centre pozornosti, alebo inšpekcia vstupuje do školy bez akýchkoľvek vstupných informácií. Doposiaľ najzložitejšie prípady riešil špeciálny tím, ktorý bol jednak veľmi dobre personálne vybudovaný (3 špeciálni pedagógovia, najmenej jeden školský inšpektor, ktorý sa orientuje na problematiku toho druhu školy, kde sa inšpekcia vykonáva, prizvaný odborník z odboru psychológia a súčasne alebo alternatívne zamestnanec z kancelárie splnomocnenca vlády pre rómske komunity alebo pán Vladimír Rafael, riaditeľ občianskeho združenia eduRoma, ktorý je mojim poradcom pre danú problematiku). Tento personálny kľúč som zvolila preto, aby v počiatočných fázach hodnotenia pomerov v školách z aspektu rovného prístupu k vzdelávaniu pre všetky deti bol pohľad inšpekcie na rovnaký problém konzistentný a jednak preto, lebo odvaha pomenovať veci pravými menami mohla byť inšpiratívna aj pre kolegov, ktorí sa na vec doposiaľ pozerali z iného uhla.

V tomto roku sa inšpekcia bude plošným spôsobom zaoberať témou, kedy bude skúmať uplatňovanie princípu rovného prístupu k vzdelávaniu pri prijímaní žiakov do špeciálnej základnej školy. Výber úlohy súvisí s poznaním, že podiel rómskych žiakov, ktorí sa vzdelávajú v špeciálnych školách, je neprimerane vysoký v kontexte s tým, že sa jasne preukázala nevhodnosť niektorých diagnostických postupov pri ich zaradovaní do týchto škôl.

Čo sa vám v tejto oblasti doteraz podarilo zistiť? Aké má segregácia v školách najčastejšie formy?

VK: Ako som spomínala, najčastejšie sa vyskytovalo segregované vzdelávanie rómskych žiakov v samostatných triedach a budovách bez akéhokoľvek legitímneho dôvodu. V jednom prípade sa k oddelenému vzdelávaniu pridružilo aj stravovanie rómskych žiakov v iných priestoroch, než sa stravovali ostatní žiaci. Samostatnou kapitolou bolo zaradenie rómskych žiakov do špeciálnej triedy bez vykonania nevyhnutných vyšetrení.

Aké sú podľa vás širšie príčiny vzniku segregáčnych praktík v školách?

VK: Osobne si nemyslím, že prítomnosť segregáčnych praktík v slovenských školách je výlučne dôsledkom rasových resp. etnických predsudkov, pričom ale nevylučujem, že do istej miery aj tieto môžu zohrávať svoju úlohu. Skôr však ide o dlhodobé neriešenie problémov, ktoré prináša sociálna vylúčenosť niektorých skupín obyvateľstva. Je naivné očakávať od škôl, že tento sociálny problém komplexným

spôsobom vyriešia, a preto školy bez personálnej, ekonomickej a programovej podpory samozrejme volia ľahšiu cestu, keď oddelia dobre socializované deti od detí zo sociálne znevýhodneného prostredia a možno si ani úplne neuvedomujú, ako celý problém konzervujú. Dokonca som sa stretla s prípadom, kedy jeden z riaditeľov škôl, kde bolo identifikované segregované vzdelávanie veľkého rozsahu, sa v prítomnosti verejnej ochrankyne práv chválil, ako pre svojich deväť či desať rokov segregovane vzdelávaných rómskych žiakov zabezpečil ešte ďalšie dva roky segregovaného vzdelávania v rámci nižšieho odborného vzdelávania, ktoré za bežných okolností poskytujú stredné školy. Znamená to iba toľko, že 17 – 18 roční rómski žiaci sa nikdy neocitli v triede so žiakmi z iného sociokultúrneho prostredia. Bolo to také šokujúce vyhlásenie, že ani pani verejná ochrankyňa práv ani ja sme sa nezmohli na žiadnu bezprostrednú reakciu. No a v tomto vidím ďalší zásadný problém a tým je, že existujú prípady, kedy si ani vedúci pedagogickí zamestnanci, ktorí by mali byť aj pedagogickými autoritami, neuvedomujú nezvratné škody, ktoré vznikajú v dôsledku segregovaného vzdelávania a, naopak, neuvedomujú si ani benefity prameniace z inkluzívneho vzdelávania.

Zaznamenali ste v tejto téme za posledné obdobie nejaký posun? Ak áno, prosím viete povedať, v čom nastal? Má podľa vás dnes štát účinné nástroje, ktoré by učiteľom pomohli tento stav v školách napraviť? Čo by podľa vás tento stav pomohlo v nasledujúcich rokoch zvrátiť?

VK: Zásadný prielom nastal po vynesení rozsudku v kauze Šarišské Michaľany a, samozrejme, aj v súvislosti s obsahom formálnej výzvy Európskej komisie vo veci nplnenia si povinností Slovenskej republiky podľa smernice 2000/43/ES – apríl 2015 v oblasti prijímania opatrení proti uplatňovaniu segregačných praktík vo vzdelávaní. Je dobré, že sa veci začínajú riešiť, ale je smutné, že sa tak deje pod istým nátlakom. Čo sa zmenilo? Prišlo k úprave právnej normy, ktorá rieši vzdelávanie žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia tak, že s istými výnimkami sa v súčasnosti títo žiaci majú vzdelávať v bežných triedach spolu s ostatnými žiakmi. Otázkou ale ostáva v akých bežných triedach s ostatnými žiakmi sa budú rómski žiaci vzdelávať, ak sú všetci žiaci v škole Rómovia? Takže problémom ostáva existencia škôl iba s rómskymi žiakmi a to nielen v prípadoch, ak sú školy vybudované v blízkosti osád, ale aj v prípadoch, ak ide o mestá s viacerými školami v rámci jedného mesta. Takže iste bude nevyhnutné riešiť aj otázku školských obvodov, a to najmä vo vzťahu k školám, na ktoré sa školské obvody nevzťahujú (neštátne školy). Zásadným spô-

sobom by situáciu mohla riešiť aj zmena postoja učiteľov a riaditeľov škôl k inkluzívnemu vzdelávaniu, pričom táto zmena by mala byť systematicky a masívne podporovaná štátom.

Upozorňovať na diskrimináciu v školách je isto nepopulárna téma. S čím najviac musíte zápasiť pri tejto téme zo strany riaditeľov škôl, alebo zo strany štátnej správy?

VK: Mnohí riaditelia škôl sú presvedčení, že ak praktizujú segregované vzdelávanie, je to v prospech aj rómskych žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia, aj v prospech žiakov, ktorí nemajú žiadny hendikep a patria k majoritnej populácii. Samozrejme, že je to najmä v súlade s relatívne pohodlným životom školy, kedy nie je potrebné „bojovať“ s nevoľou rodičov dobre socializovaných detí. Nehrozí, že by títo rodičia preložili svoje deti do škôl, v ktorých by neboli v spoločných triedach s Rómami, a škola teda nepríde o finančné prostriedky viazané na žiaka. Zároveň je iste jednoduchšie pracovať v homogénne vystavaných triedach, než v triedach, kde sú žiaci rôznej úrovne s odlišným vzdelávacím potenciálom. Takže s týmto spôsobom myslenia bude potrebné zviest rozhodujúci zápas.

No a štátna správa? Za veľmi pozitívny príspevok k riešeniu tohto zložitého problému som považovala postoj a konanie bývalej štátnej tajomníčky ministerstva školstva Romany Kanovskej a aj posledné vyjadrenie súčasného štátneho tajomníka Petra Krajňáka vo veci vyradenia Súkromnej špeciálnej základnej školy v Rokycanoch (uznal v mene ministerstva, že existujú dôvody na vyradenie školy zo siete) je symbolom, že túto tému berie s takou vážnosťou, akú si zasluhuje. Postoj niektorých predstaviteľov niektorých úradov miestnej štátnej správy ale radšej komentovať nebudem.

Rozhovory s pedagógmi a žiakmi z kooperatívnej triedy

Pri kooperatívnych aktivitách sa raz týždenne stretáva 15 žiakov z 3. Ročníka. Vytvárajú tak „zmiešanú skupinu“, kde 7 detí pochádza z marginalizovanej rómskej komunity (MRK) v Ostrovanoch. Žiaci z 3. A a 3. B boli vybraní na základe vlastného záujmu, pričom rómske deti z MRK boli uprednostnené. Kooperatívnych aktivít sa však zúčastňujú viac-menej tie isté deti, ktoré sú spolužiakmi alebo sa poznajú z hodín telesnej výchovy. Aktivity sa dejú po ich riadnom vyučovanom čase, teda nie v rámci rozvrhu. V kooperatívnej učebni sa deti pod vedením pedagogičky venujú výtvarnej tvorbe (ich výtvary potom zdobia spoločné priestory školy). 4 pedagogické pracovníčky (uvedené nižšie) sa striedajú

po týždni, ale ak majú práve voľnú hodinu, sú v kooperatívnej triede s deťmi všetky. Od januára 2016 sa v rámci krúžku realizujú tiež dramatické aktivity, ktoré vyúsťia do divadelného predstavenia žiakov, dramatisovať budú rozprávku O červenej čiapočke. V kooperatívnej triede v súčasnosti pôsobia títo pedagógovia: Mgr. Katarína Kurimská – triedna učiteľka 4. B, Mgr. Lenka Malíková – triedna učiteľka 1. C, Mgr. Slávka Čáčková – triedna učiteľka 3. B, Mgr. Štefánia Petriková – triedna učiteľka 4. C a PaedDr. Alena Farkašová – špeciálna pedagogička. Kooperatívne aktivity sa v Šarišských Michalanoch začali realizovať za pomoci OZ eduRoma od začiatku šk. r. 2015/2016.

Rozhovor s Katarínou Kurimskou

Učiteľka na prvom stupni Základnej školy v Šarišských Michalanoch. Rozhovor prebehol v júni 2016.

Ako ste prijali rozsudok, ktorý bol voči ZŠ Šarišské Michalany v r. 2012 vynesený?

KK: Bola som z toho veľmi sklamaná, pretože to bolo akoby namierené proti nám, učiteľom, a my sa snažíme naozaj tým deťom dať maximum a tu nás niekto obviňoval, že ich segregujeme. Jednoducho ako keby to bolo proti nám.

Ako celý prípad vidíte teraz, s odstupom času?

KK: Všetci učiteľia sme sa snažili komunikovať hlavne s tými deťmi, s ich rodičmi, pretože my to nevnímame tak, že sme segregovali tie deti. A napriek tomu, že ten súd dopadol ako dopadol, my sme nikdy nemali čisto rómske a čisto nerómske triedy. Určite tam nikdy nebolo tak, žeby to bolo 50 na 50, to sa ani nedá.

Vidíte nejaké riešenie situácie?

KK: Si zoberte, že každým rokom tu prichádza cez 40 detí z Ostrovan a do 20 detí z Michalian. Čiže ten počet sa nejakým spôsobom nedá ovplyvniť. Jedine ešte, keby sa ozaj postavila škola v Ostrovanovoch, a trebárs časť detí by chodila tam do školy. Ide o to, že tie malé deti z Ostrovan chodia tu, do Michalian, a malé deti z Michalian cestujú buď do Medzian alebo do Sabinova. Čiže deti, čo chcú chodiť do školy do Ostrovan, musia chodiť do Michalian, a deti, čo chcú chodiť do Michalian, musia kvôli rodičom cestovať preč. Lebo rodičia nesúhlasia. Čiže tam je ten problém. Lebo deti si zvyknú, deti sú zlaté.

V čom podľa vás škola naplnila rozsudok?

KK: No tak snažili sme sa viac deti preradzovať do tých „nerómskych“ tried, ktoré aj tak nikdy neboli, ale snažili sme sa oveľa viac detí preradzovať a tak, ako predtým, naďalej robíme rôzne podujatia pre všetky deti. A to len pokračujeme, lebo aj pred tým rozsudkom sme to robili tak, aby tie deti boli spolu. Čiže ďalej sme pokračovali v spoločných školských výletoch, aj výchovy máme spoločné, akcie máme spoločné. Pretože keď máme ročník, tak ročníky sú spolu a máme len dve telocvične.

Koľko času ste tým preradeným deťom dali na adaptáciu v novej triede?

KK: Rok, jeden školský rok. My stále na každej klasifikačnej porade hodnotíme, čiže to sa nedá z mesiaca na mesiac, ale po tom prvom celoročnom ohodnotení. Vždy to bolo tak, že až po roku. Komunikovali sme aj s rodičmi, pretože rómske deti odmietali byť s nerómskymi, tam bol ten problém. Deti, keď boli tak 3-4 v nerómskych triedach, tak odmietali chodiť do tej triedy... Čiže tým pádom sa spätne museli zobrať a dať naspäť do svojej triedy, ale komunikovalo sa s rodičmi. Nedalo sa nič robiť. A si zoberte, že ten rok záškoláctva tomu žiakovi strašne ublíži. Čiže my sme sa bavili o tom tak, že my sme vlastne nepomáhali tým deťom, my sme im vlastne týmto ubližovali. Keby tie deti tu boli a pracovalo sa dennodenne s nimi, inak by to vyzeralo...

Ako reagujú deti, keď sú na hodinách spolu?

KK: Akonáhle sú spolu ako trieda, tak vedia medzi sebou vychádzať veľmi dobre.

Kto sa podľa vás najviac zaslúžil o naplnenie rozsudku?

KK: Každý jeden zamestnanec, lebo každý pracuje s tými deťmi, nedá sa povedať kto. Ešte aj pani upratovačky, pani kuchárky, všetci, naozaj všetci sa snažia prístupovať k deťom rovnako.“

Aké aktivity realizuje škola?

KK: Tak ideme od septembra: mali sme tam knižnice, ľudové rozprávky (každá trieda si spraví určitú tematickú prezentáciu, potom sa stretne a triedy prezentujú), robili sme záložky (zadáme si tému, napr. meno spisovateľa a robia sa záložky), vianočná akadémia, Mikuláš, Deň Zeme, karneval, sánkovačka Drienica, deň detí, módna prehliadka „šiat“ z igelitových vriec (z igelitových vriec mala každá trieda

navrhnutí odev a ten sa potom prezentoval), lyžiarsky výcvik, škola v prírode... Ja už neviem, či sa dá robiť viac. Ako určite sa dá, môžeme napríklad každý deň nejaké akcie robiť, ale ja si myslím, že robíme dosť, aj keď nie každý mesiac, ale určite kvartálne robíme akcie. Snažíme sa, aby to bolo dobré.

Aké sú podľa vás prekážky, ktoré bránia naplneniu rozsudku?

KK: Ako ja, keď mám povedať za seba, stále hovorím, že podľa mňa ten rozsudok nemal byť taký, aký bol, čiže mi je ťažko aj odpovedať, že aké sú prekážky. My sme sa stále snažili tie deti dávať spolu aj predtým, podľa môjho názoru žiadna segregácia ani nebola. Ale určite ten počet a nepomer žiakov prekážka je. Teraz napríklad je viac detí z Ostrovan ako z Michalian a vezmite si to, že michalianske deti odchádzajú preč. Čiže ten počet je najväčšia prekážka. Lebo keď je napríklad 9 žiakov z Michalian a, dajme tomu, 30 z Ostrovan, tak nemôžeme tých deviatich po troch rozdeliť do triedy.

A čo pedagogický kolektív?

KK: Tak viete, je nás tu cez 30 a je jasné, že každý nemôže mať ten istý názor. Ale v konečnom dôsledku máme podobný názor všetci.

Podľa akého kľúča sa vytvára v súčasnosti zmiešaný kolektív?

KK: Každý jeden žiak je špecifický a tri štvrtiny detí potrebujú individuálny prístup a pomalšie tempo, ale keď učiteľ vidí, že to pomalé tempo žiakovi nevyhovuje, že je naozaj snaživý, že jednoducho dokáže ísť aj rýchlejšim tempom, že nebude brzdiť iné deti, tak dá sa návrh na preradenie.

A zase – každý kolektív je špecifický. Nie každý prijme tie preradené deti. Ja stále hovorím, že chlapčenský kolektív je oveľa lepší než dievčenský. Ešte závisí od toho, aké má ten konkrétny preradený žiak zázemie v rodine, či ho doma podporia, alebo ho nechajú tak, nech sa trápi a potom deti prestanú chodiť do školy, vzniká záškoláctvo. A napríklad tie malé deti potrebujú mať v škole takú „mamku“, a keď zrazu o ňu prídu (nová učiteľka) plus nový kolektív, prestanú nám chodiť do školy.

A čo rodičia, vedia o tom?

KK: Áno. Tam nie je problém nechodiť do školy. Povedia, že ich bolí brucho, alebo sa deje aj to, že deti prídu autobusom a odídu preč.

Chodia rodičia na rodičovské?

KK: Nie. Viete čo, možno jedno percento. Ja osobne to riešim tak, že chodím do Ostrovan, prídem na návštevu a tak. Lebo ono si zoberte, že väčšina z nich má ešte malé deti a je naozaj ťažko od malých detí prísť.

Ako podporujete pozitívne vzťahy medzi skupinami žiakov s odlišnou etnicitou?

KK: No, si zoberte, že máte dajme tomu 24 detí v triede a z toho sú traja, štyria, piati alebo šiesti... Rómovia. Ako máte viesť celú triedu tak, aby ste splnili učebné plány a všetko. Pokiaľ by bolo v triede 10 detí a pomer by bol napr. 7 a 3, tak to je úplne iné. Lebo učiteľ má viac času sa im venovať.

Rozhovor so Slavomírou Čačkovou

Učiteľka Základnej školy v Šarišských Michalanoch. Rozhovor prebehol v júni 2016.

Ako ste prijali rozsudok, ktorý bol voči ZŠ Šarišské Michalany v r. 2012 vynesený?

SČ: Rozsudok som zobrala neutrálne, nevedela som, čo to bude pre nás učiteľov znamenať. Čo sa bude diať v budúcnosti. Ale bezprostredne po tom, to boli silnejšie tlaky na nás učiteľov.

Prečo bol podľa vás vynesený?

SČ: Žeby pomsta školy? Neviem.

Ako celý prípad vidíte teraz, s odstupom času?

SČ: Do popredia sa v škole dostávajú rómski žiaci vo všetkom.

V čom podľa vás škola naplnila rozsudok?

SČ: Vo všetkom. Dá sa povedať, že všetci sa zapájajú, lebo máme aktivity v škole, tam na tom robíme všetci a pre všetky deti, máme krúžky a kto aké deti si vyberie, s tými pracuje.“

Čo je možné ešte urobiť, aby bol rozsudok naplnený? Konkretizujte potenciál školy.

SČ: Neviem. My učelia robíme všetko, čo je v našich silách. A ako už rozhodujú vyššie orgány, to už nie je v našich silách. Ako sa dá ovplyvniť napr. počet detí? Ešte by tu bolo aj to východisko, že keď sa trebárs škola v Ostrovanoch nepostaví, zavied-

la by sa dvojzmenná prevádzka / vyučovanie a deti by chodili doobeda a poobede. Viem, že takto pristupujú niektoré obce, že majú dvojzmenku.

Vyjadrite jednou vetou motto školy.

SČ: Nevie.

Ako podporujete pozitívne vzťahy medzi skupinami žiakov s odlišnou etnicitou?

SČ: Spoločnými školskými aj mimoškolskými akciami.

Podľa akého kľúča sa vytvárajú súčasné zmiešané triedy?

SČ: Šikovných žiakov z rómskej triedy navrhne triedny učiteľ na preradenie do triedy zmiešanej, alebo ak rómski rodičia si žiadajú, aby ich dieťa bolo preradené do zmiešanej triedy.

Ako sa na zmiešaný tím žiakov pozerajú učiteľky? Čo pozorujú pri vyučovaní procese?

SČ: Učiteľky to berú normálne, veď to je naša práca, ale práca v takej triede je nesmierne ťažká a náročná. Nie je možné, aby sa učiteľ za 45 minút rozrezal na tri časti. Prvá časť sú veľmi šikovní žiaci, ktorí napredujú a potrebujú učiteľa, ktorý s nimi tvorí, vymýšľa niečo nové. Druhá časť žiakov sú tí, čo potrebujú pomalšie tempo, viackrát učivo zopakovať. Aj tí potrebujú mať pri sebe učiteľa, aby sa im venoval. Tretia časť žiakov sú veľmi slabí, tí neurobia sami bez učiteľa nič.

V čom je podľa vás model vyučovania na ZŠ Šarišské Michaľany teraz „inkluzívnejší“?

SČ: Ja ako učiteľka nevidím žiaden rozdiel, lebo učím tých istých žiakov, v tej istej škole, tak isto ako som učila pred šiestimi rokmi. Ale napríklad išli do školy v prírode spolu, na lyžiarsky išli spolu a bolo všetko v poriadku.

V čom vidíte význam kooperatívneho vyučovania?

SČ: Je to také voľnejšie, inovatívnejšie, deti majú väčšiu možnosť na kreativitu, samostatnosť, dôraz je tam na procese tvorby samotných detí. Tým pádom ja dávam možnosť tým deťom aj aktívne myslieť a tvoriť hodinu. Deti to viac motivuje, lebo to klasické vyučovanie je také, dá sa povedať, že nudné. Deti chcú, tým pádom chodia aj do školy, lebo sa tešia, že budeme niečo tvoriť, robiť.

Ako prebieha kooperatívne vyučovanie?

SČ: Zadám im tému, rozdelím ich do skupín, každá skupina dostane svoju úlohu, no

a vlastne potom sa už pustia do práce a keď to urobia, je spoločná prezentácia v triede. Snažím sa zavádzať do výučby buď to kooperatívne vyučovanie alebo skupinové, čiže postupne malými krôčikmi sa učíme.

Rozhovor so žiakmi so ZŠ Šarišské Michaľany

Odpovedali deviataci – nerómsky chlapec Samuel a rómske dievča Lenka. Rozhovor bol uskutočnený v júni 2016.

Ako ste vnímali, že vaša škola bola zrazu v médiách?

Samo: Nijak som to nevnímam.

A prečo to podľa teba vzniklo?

Samo: Akože čo, že škola bola v médiách? No, v prvom rade bolo spomenuté, že naša škola má dvoch riaditeľov, a ešte predtým, asi preto, že niektorí Rómovia sa zle správajú, ničili veci a bili sa medzi sebou...

Ako by ste opísali atmosféru v triede?

Samo: Všetko je v pohode. Sem-tam nejaké hádky, to sa vyskytne, ale inak je to pohoda.

Čo by ste vylepšili vo vašej triede, v kolektíve?

Lenka: Nič.

Samo: Jak povedala, nič. Všetci sme tam v pohode.

Ty si bola preradená v deviatom ročníku, našla si si v triede kamarátov? (Poznámka: žiacka bola od 9. ročníka preradená do tzv. zmiešanej triedy).

Lenka: Áno, našla, cítim sa tam dobre. Počas hodín som v triede, ale cez prestávky chodím ku starým spolužiakom, sú v inej triede.

Ako hodnotíš učiteľov v škole?

Samo: No, niekedy sa stane, že z nejakej zlej veci obvinia nesprávneho, väčšinou vždy toho istého, a ani nezisťujú, kto to bol. To sa mi nepáči. V našej triede sa ale učiteľia správajú ku každému rovnako. Že napríklad učivo vysvetľujú tak normálne. Tým slabším ešte pomáhajú, no. A čo dodať? Je to v pohode.

Lenka: Ja si myslím, že dobre vysvetľujú, aj keď som zo začiatku nerozumela všetkému, ale už je to dobré.

A to „od začiatku“ je odkedy?

Lenka: Ja som nastúpila v deviatke. Osem rokov som chodila s rómskymi žiakmi a teraz som v inej triede.

Samo: Ale snažili sa, ako, musím povedať, že hej. Snažili sa k nim pristupovať tak, že sa im viacej venovali, čo sa vysvetľovania učiva týka.

Ako sa v škole cítite?

Samo: Nie lepšie ako doma. Akože tu v škole máme zážitky, ktoré doma nezažijeme, aj kamarátov. Učiteľky nás chcú učiť niečo do života, to je fajn.

Lenka: Mne je dobre v škole. Ja by som ani nechcela ísť na strednú školu ešte, je mi tu dobre medzi tými ľuďmi, čo tu sú.

3.1. Aktuálny stav vzdelávania v Šarišských Michaľanoch vs. obec Ostrovany

Ostrovany 6. septembra 2016 (TASR) – V Ostrovanoch v okrese Sabinov otvorili dva nulté ročníky v novej základnej škole (ZŠ), do ktorej nastúpilo 31 žiakov. V obci je okolo 400 školopovinných detí, žiaci od prvého ročníka vyššie chodia do základných škôl v okolí, a to do Šarišských Michalian, Medzian či Sabinova. „Gro tvoria deti z rómskej osady, ktorých je zhruba 260, a tie chodia do Šarišských Michalian,“ spresnil starosta obce Cyril Revák.

Nové priestory pre základnú školu v Ostrovanoch zriadila obec v novostavbe komunitného centra v blízkosti rómskej osady. Deti si vyskúšali nové lavice a dozvedeli sa od učiteliek základné informácie o fungovaní školy. Niektoré mali problémy s komunikáciou, dôvodom bol slovenský jazyk, ktorému nie celkom rozumeli. Rodičia im slová učiteliek pretlmočili do rómčiny.

Revák pre TASR uviedol, že zriaďovateľom školy je obec. Budova bola postavená ako komunitné centrum s finančným príspevkom Európskej únie, štátu a obecnej samosprávy. „Časť tohto komunitného centra v horných priestoroch sme prerobili tak, aby boli vhodné na vzdelávanie detí v základnej škole so súhlasom hygieny. Stálo to celé zhruba 256 000 eur. Nejakých 13 000 eur do toho dala obec,“ konkretizoval starosta.

Pokiaľ sa rozbehne projekt komunitného centra, samospráva plánuje popoludným využívať tieto priestory na vzdelávanie detí nultého ročníka a popoludní by sa tu mohli konať komunitné aktivity. Revák je presvedčený, že je to vhodné miesto aj pre ostatné deti, ktoré navštevujú iné školy, aby sa tu popoludní dozvedeli. V škole zatiaľ pôsobia dve učiteľky, jedna z nich – Katarína Kurimská je súčasne poverená zastupovaním riaditeľky.

„Deti do nultého ročníka boli zaradené na základe psychologických vyšetrení. Buď ne navštevovali vôbec materskú škôlku, alebo predškolské zariadenie navštevovali len sporadicky. Nultý ročník im pomôže pri komunikácii, aby potom zvládli prvý ročník,“ uviedla Kurimská. Obe učiteľky doteraz učili v ZŠ v Šarišských Michaľanoch, preto situáciu v Ostrovanoch dôverne poznajú. „Myslím si, že pre tie deti je úžasné, že môžu mať školu priamo vo svojej obci a že to bude pre ne iba prospešné,“ doplnila zastupujúca riaditeľka.

Do novej školy v Ostrovanoch nastúpili do nultého ročníka iba rómske deti. Škola v Šarišských Michaľanoch mala tiež rómske triedy, čelila však súdnemu verdiktu, že nesmie separovať rómskych žiakov, a preto začala vytvárať zmiešané triedy. Časť nerómskych žiakov potom preložili rodičia do školy v Medzanoch.

4.

4. KRITICKÉ ZHODNOTENIE

Záverom môžeme konštatovať, že systém základného vzdelávania nie je prispôsobený k tomu, že do procesu vzdelávania významne vstupuje nepriviligovaná skupina žiakov s nižšími kultúrnymi a symbolickými kompetenciami, než je úroveň, ktorú neproblematický vzdelávací proces „štandardne“ predpokladá (upravené podľa Kusá, s. 227, in: Tižík, 2013). Preto aj v prípade školy v Šarišských Michaľanoch sa ukazuje, že prístup Rómov k vzdelávaniu sťažuje skutočnosť, že v slovenskom vzdelávacom systéme sa „štandardne“ predpokladá, že žiak, ktorý nastupuje do školy, je pripravený na školskú disciplínu a disponuje určitými vedomosťami a zručnosťami, na ktoré učitelia nadviažu. Realita pedagogickej praxe je však odlišná. Prehľbuje sa proces nielen sociálnej, ale s ňou bezprostredne súvisiacej kultúrnej marginalizácie a izolácie žiakov z etnicky neslovenského prostredia. Ukazuje sa, že pedagogická prax dostatočne nerieši problém neexistujúcej zhody materinského jazyka a vyučovacieho jazyka u rómskych žiakov. Sociálny a kultúrny svet, v ktorom sa formuje ich primárny habitus a jazykový kód, nadobúda v niektorých prípadoch podobu až civilizačnej odlišnosti od školského štandardu. To vyvoláva, na jednej strane, nárast pedagogického pesimizmu v radoch ich učiteľov, a na druhej strane vyvoláva snahu úniku týchto žiakov z cudzieho školského prostredia, kde musia robiť činnosti a správať sa spôsobom, ktorý im v intenciách ich doterajšej sociálnej a kultúrnej skúsenosti nedáva žiadny zmysel. Narastajúci pedagogický pesimizmus vedie k tomu, že aj učitelia vidia východisko skôr v represii, než v prevencii a otvorenosti.

Škola namiesto spôsobu, ako existujúci stav zmeniť, hľadá argumenty na zdôvodnenie segregácie a vysvetlenie „prečo to inak nejde“. Ako sa ukazuje, tlak vonkajšieho prostredia (žaloba) sa zatiaľ nejaví účinný a škola hľadá argumentačné zdôvodnenia správnosti svojho postupu. Zvýšené povedomie o politickej korektnosti vedie k hľadaniu prijateľných výhovoriek a ospravedlnení. Jediné účinné východisko vidí manažment školy a pedagógovia v zriadení základnej školy v Ostrovanoch.

I napriek tomu, že akokoľvek je durkheimovský¹⁰ model školy prítlačlivý, je zrejme, že súčasná škola, aspoň v našich podmienkach, nie je sociokultúrne homogennou inštitúciou. Vyhovuje skôr teórii P. Bourdieua, podľa ktorej je škola inštitúciou, ktorá reprodukuje existujúce sociokultúrne rozdiely v spoločnosti. Podľa neho škola disponuje takými kultúrnymi charakteristikami, vytvára také kultúrne prostredie, ktoré zodpovedá dominantným znakom kultúry dominantnej triedy v spoločnosti. U žiakov, ktorí pochádzajú z tejto triedy, tak škola umocňuje ich kultúrnu príslušnosť, kým u žiakov pochádzajúcich z nedominantných tried dochádza ku kultúrnemu násiliu (Bourdieu – Passeron, 1979). Ak pojem násilie chápeme v obraznom slova zmysle, tak naozaj platí aj pre naše školy, ktoré navštevujú rómski žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia. Toto násilie však nie je dovedené do konca, ale spravidla končí pedagogickou rezignáciou a hľadaním dôvodov, prečo týchto žiakov nie je možné plnohodnotne zapojiť do vzdelávacích procesov v štandardnom modeli školy.

Je preto oprávnené uvažovať o zmenách v oblasti školského vzdelávania žiakov tak, aby dokázalo prostredníctvom vnútornej diferenciácie zabezpečiť vyrovnávací vzdelávací priestor všetkým žiakom v triede v priebehu celého obdobia ich povinnej školskej dochádzky. V zmysle konceptu inkluzívnej školy by sa škola a inštitucionálne vzdelávanie malo čo najviac približovať k prostrediu žiakov vo fyzickom aj kultúrnom zmysle slova. To v žiadnom prípade neznamená upúšťať zo štandardných požiadaviek, ale hľadať cesty, ako sociálne a kultúrne v škole premostiť priepasť medzi kultúrou školy a domácim prostredím všetkých žiakov.

Výsledkom tohto druhu „nedokonaného kultúrneho násilia“ preto nie je kultúrna asimilácia, na hrozbu ktorej Bourdieu upozorňuje, ale kultúrna exklúzia, v dôsledku ktorej sú rómski žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia vo väčšine postavení mimo štandardné rámce vzdelávania a spoločenského uplatnenia. Bolo by však chybou pripisovať túto situáciu na vrub učiteľov. Sú integrálnou súčasťou systému, ktorý sa v bourdieuovskom zmysle vyvíjal v tomto regióne viac ako tri storo-

.....

10 Francúzsky sociológ Émile Durkheim (1858 – 1917) bol presvedčený, že štruktúry spoločnosti sú tak mocné, že ovládajú konanie jednotlivca. Spoločnosť je vtedy zdravá, ak dokáže podriadiť jednotlivca svojim mravným normám. Práve preto je funkciou školy nielen vzdelávať jednotlivca a rozvíjať jeho potenciál, ale v prvom rade prispôbovať žiaka požiadavkám dospelých a rozvíjať tie vlastnosti, ktoré si spoločnosť vyžaduje. Jednotlivec je takto vovádzaný do sveta dopredu stanovených hodnôt a noriem. To znamená, že úlohou školy je sociálna kontrola.

čia. To je aj dôvod, prečo učitelia vo vzťahu k vzdelávaniu tejto skupiny žiakov ani neuvažujú o potrebe nejakých zásadných zmien na strane školy, ako to dokladajú aj naše rozhovory s nimi. Tým sa však učitelia ako inštitucionálni reprezentanti školy stavajú na úroveň rodičov týchto žiakov.

Zavádzanie princípov inkluzívneho vzdelávania predstavuje riadený proces zmeny vzdelávacej sústavy a neustále úsilie presadzovať nové hodnoty, ktoré rôznorodosť v spoločnosti a v školách vítajú pozitívne a ťažia z nej s cieľom podporiť sociálnu kohéziu a prekonávanie všetkých foriem diskriminácie. Ludskoprávny rozmer je neodmysliteľnou súčasťou rozpravy o zavádzaní princípov inkluzívneho vzdelávania, ktorej konečným cieľom je zlepšovať vzdelávacie príležitosti všetkých, venujúc mimoriadnu pozornosť marginalizovaným, vylučovaným, postihnutým alebo inak znevýhodňovaným. Nástrojom zmeny je demokratizácia procesov rozhodovania a komunikácie, a teda spolupráca a tvorba partnerstiev na rôznych úrovniach.

Dôvody, prečo eliminovať mieru vplyvu segregáčnych účinkov vo vzdelávaní (vzdelávacej politike), majú nielen veľký spoločenský, ale aj ekonomický dosah. Výzvou na zmenu je vytvorenie spoločenského prostredia spolupráce a partnerstva medzi všetkými aktérmi výchovno-vzdelávacieho procesu a taktiež medzi tvorcami vzdelávacej politiky, rezortom školstva a ním riadenými organizáciami, štátnymi a mimovládnyimi organizáciami a miestnou rómskou komunitou. Vízia by sa mala premietnuť do vypracovania komplexnej stratégie a konkrétnych opatrení.

Štúdia poukázala na znížené očakávania učiteľov voči rómskym žiakom ako aj na nedostatok stratégií vhodných pre ich vzdelávacie potreby. Učitelia majú problémy so zvládaním problémového správania žiakov. Dôsledkom sú konflikty a výtržnosti medzi žiakmi na jednej strane, a strata motivácie a záujmu zo strany učiteľov na druhej strane. Príbeh školy je príkladom obce s nedostatočnou odbornou a ľudskou kapacitou na riešenie otázok sociálnej inklúzie a sociálnej kohézie. Je však príkladom aj zlyhania systému, ktorý nevytvoril efektívne a účinné mechanizmy kontroly a podpory. Obidve obce (Šarišské Michaľany a Ostrovany) potrebujú pomoc štátnych inštitúcií, potrebujú vedieť na koho presne sa majú obrátiť a akú pomoc môžu čakať. Ad hoc návštevy politických predstaviteľov sa ukázali rovnako málo efektívne ako nesystémové iniciatívy školy či vedenia obcí.

Segregácia alebo oddeľovanie rómskych žiakov a ich následné zaraďovanie do homogénnych skupín a prúdov (aj nultých ročníkov) v snahe viac sa prispôbiť ich vzdelávacím potrebám je neefektívne a pedagogicky nevhodné opatrenie. Už aj domáce skúsenosti (napr. v ZŠ Spišský Hrhov) ukazujú, že smerovanie základnej školy,

ktoré vedie k eliminácii rozdeľovania žiakov, je vo vzťahu k zmierňovaniu nerovnosti správny. Čoraz častejšie sa ozývajú hlasy, ktoré spochybňujú súťaž medzi školami s cieľom zefektívniť výchovno-vzdelávací proces a predkladajú prínos kooperatívneho prístupu (pozri napr.: Petrasová, Porubský, 2013).

Skúsenosti poukazujú na fakt, že tí, ktorí naprojektovali zavádzanie inkluzívneho vzdelávania, neprispievajú k žiaducejmu stavu. Predstavy vzdelávacej politiky (štátu) o princípoch zavádzania inkluzívneho vzdelávania sú formulované vo všeobecnej rovine, takže sú často interpretované rôznymi spôsobmi. Ukazuje sa, že spoliehať sa len na implementáciu troch národných projektov nestačí.¹¹ Dôkazom je aj samotná Základná škola v Šarišských Michaľanoch. Od októbra 2011 do októbra 2015 bola zapojená do národného projektu Vzdelávaním pedagogických zamestnancov k inklúzii marginalizovaných rómskych komunití. Výsledky priamych pozorovaní a rozhovorov s učiteľmi sekundárneho vzdelávania však poukázali na to, že pedagógovia sa zaužívaných koncepcií vzdávajú ťažko a potrvá ešte dlhý čas, kým pochopia, že práve od nich sa očakáva neustále zdokonaľovanie profesie, pretože aj oni sú zodpovední za vnášanie inovácií do vzdelávacieho systému.

ZŠ Šarišské Michaľany je príkladom toho, že škola sama nezvláda zabrániť prehľbujúcej sa segregácii aj napriek tomu, že manažment školy zaviedol niekoľko integračných nástrojov (pedagogický asistent, celodenný výchovný systém).

Doterajšia skúsenosť školy v Šarišských Michaľanoch s vykonaním rozhodnutia súdu z októbra 2012 poukazuje na výzvy, ktorým čelia slovenské školy usilujúce sa vzdelávať v súlade s antidiskriminačnou legislatívou. Za absencie jasných usmerení, nechaná bez povšimnutia kompetentných a vyčlenených finančných zdrojov na podporu desegregácie a inkluzívneho vzdelávania je Základná škola v Šarišských Michaľanoch nútená hľadať ad hoc riešenia.

Ukazuje sa, že na to, aby Základná škola Šarišské Michaľany mohla realizovať pro-inkluzívne opatrenia, je potrebná systémová koordinácia a strategická podpora zo strany štátu a jeho priamo riadených inštitúcií. Predkladáme niektoré z oblastí, v ktorých je nutná ich priama zainteresovanosť.

.....

11 Viac na: www.eduk.sk.

Oblasť: Diagnostika a intervencia

Je potrebné:

- realizovať v pedagogickej praxi diagnostiku a intervenciu v súlade s najnovšími poznatkami pedagogických, psychologických, sociálno-pedagogických a špeciálno-pedagogických vied (napr.: dynamické testovanie);
- zabezpečiť intervenciu multidisciplinárneho tímu zloženého napr. z učiteľa, pedagogického asistenta, špeciálneho pedagóga, výchovného poradcu a externých poradcov (psychológa, sociálneho pracovníka, pediatra a pod.);
- monitorovať výsledky školy a jednotlivých žiakov a viac pracovať s údajmi o žiakoch a stanoviť si konkrétne, kvantitatívne merateľné indikátory zamerané na zlepšenie školskej úspešnosti rómskych žiakov;
- vypracovať stratégiu sociálnej inklúzie a kohézie na miestnej, regionálnej a národnej úrovni a metodiku na identifikáciu a intervenciu ohrozenia školy v budúcnosti.

Oblasť: Poradenstvo

Je potrebné:

- zaistiť pre žiakov kvalitné služby kariérneho poradenstva a posilňovať vzdelanostné aspirácie u žiakov z tých rodín, kde toto formovanie zlyháva;
- zaangažovať aj odborníkov z externého prostredia.

V procese inkluzívneho vzdelávania je dôležitou súčasťou poradenský systém, pretože je zacielený na žiakov a ich rodičov a pedagógov. K osobným exponentom poradenského systému patria výchovný poradca, školský psychológ, školský špeciálny pedagóg, liečebný pedagóg, sociálny pedagóg a koordinátor prevencie. Medzi najdôležitejšie oblasti poradenstva patrí včasná depistáž/screening a vývojová stimulácia, realizácia diagnostiky a rediagnostiky, psychologická a sociálna pomoc, špeciálno-pedagogická intervencia a podpora rodiny, zabezpečovanie školení a seminárov, tvorba učebných zdrojov, spracovanie a distribúcia materiálov a informácií súvisiacich s vyučovacím procesom, zabezpečovanie pomoci škole a rodičom, podpora a pomoc pri vstupe žiaka na trh práce. Inštitúcie zaoberajúce sa poradenstvom spolupracujú s inými zariadeniami a odborníkmi, hlavne so psychológmi, pediatriami, pedopsychiatrami a ďalšími odborníkmi z oblasti školstva, sociálnej práce a práva (upravené podľa: Schmidtová, Lechta, 2010).

Oblasť: Výskum

Je potrebné:

- podporovať výskumné aktivity orientované na problematiku inkluzívneho vzdelávania (napr.: monitoring opatrení zameraných na elimináciu nerovností, vypracovanie metodiky na zisťovanie učebného pokroku rôznych skupín žiakov a pod.);
- realizovať prepojenie vedy, výskumu a edukačnej praxe (uplatňovať akčný výskum napríklad v problematike zisťovania efektivity individualizovaného a diferencovaného prístupu v rámci heterogénnej skladby žiakov).

Oblasť: Medializácia a propagácia inkluzívneho vzdelávania smerom k verejnosti

Je potrebné:

- zvýšiť zodpovednosť aktérov na všetkých úrovniach – školy, zriaďovateľa a štátu;
- organizovať aktivity zamerané na iniciovanie celospoločenskej diskusie o výchove a vzdelávaní v inkluzívnom prostredí školy;
- informovať verejnosť o zavádzaní inkluzívnych opatrení a príkladov dobrej praxe na škole;
- informovať verejnosť o rizikách, ktoré súvisia so zavádzaním inkluzívneho vzdelávania a o rizikách spojených s prílišnou selektivitou vzdelávacieho systému.

Oblasť: Komplexný a celodenný systém podpory žiaka

Je potrebné:

- poskytnúť žiakom a komunite spektrum podporných služieb rôzneho druhu: vzdelávacie (povinné a mimoškolské – napr. príprava na vyučovanie, doučovanie, a pod.), zdravotné, osvetové a sociálne.

Oblasť: Spolupráca s rodinou a komunitou

Je potrebné:

- identifikovať a integrovať zdroje a služby komunity na podporu programov školy zameraných na tvorbu ich vzájomnej spolupráce.

Oblasť: Pregraduálna príprava a ďalšie vzdelávanie pedagogických zamestnancov škôl

Je potrebné:

- vytvoriť nástroje na priebežný monitoring potrieb pedagogických zamestnancov na vytváranie inkluzívneho prostredia školy;

- získať dôveru medzi externými odborníkmi a pedagogickými zamestnancami školy a zosúladiť ich názory na účelnosť a fungovanie existujúcich koncepcií;
- vytvoriť prostredie na tvorbu metodických materiálov s overenými stratégiami podporujúcimi inkluzivitu školy a pod.

Demokracia je proces, v ktorom sa verejným diskurzom vyjednáva o tom, ako vytvárať podmienky jednotlivca pre dobrý život v spoločnosti. Príbeh školy v Šarišských Michaľanoch alebo od segregácie k inkluzívnemu vzdelávaniu je snahou o inšpiratívny podnet do tohto diskurzu na tému, ktorá pre mnohých už môže znieť ako stále sa opakujúci refrén.

Z „príbehu“ základnej školy v Šarišských Michaľanoch je zrejmé, že pri odstraňovaní segregácie a zavádzaní inkluzívneho vzdelávania škole pomáhala najmä mimovládna organizácia eduRoma. Realizovala projekt spolupráce učiteľov a komunity a iniciovala vznik kooperatívnej triedy. V súčasnosti realizuje prostredníctvom tímu dobrovoľníkov mimoškolské aktivity pre žiakov.

LITERATÚRA

- Bernstein**, B., *Pedagogy, Symbolic Control and Identity: Theory, Research, Critique* (revised edition). Rowman & Littlefield, London, 2000.
- Bourdieu**, P. – Passeron, J. C., *The Inheritors: French Students and Their Relations to Culture*, University of Chicago Press, Chicago, 1979.
- Huttová**, J. – Gyárfašová, O. – Sekulová, M., *Segregácia alebo inklúzia Rómov vo vzdelávaní: Voľba pre školy?*, Nadácia otvorenej spoločnosti, Bratislava, 2012.
- Kriglerová-Gallová**, E. (ed.), *Žiaci zo znevýhodneného prostredia na Slovensku a v zahraničí*, SGI, Bratislava, 2010.
- Kusá**, Z.: *Slovenský vzdelávací systém a udržiavanie nerovností*, [in:] Miroslav Tížik (ed.), *Pierre Bourdieu ako inšpirácia pre sociologický výskum*, Sociologický ústav SAV, Klemensova 19, 811 09 Bratislava, 2013.
- Ondrejko**, P.: *Sociálny a kultúrny kapitál ako sociálne hodnoty, normy a ciele vo výchove a vzdelávaní*, Pedagogika.sk, 2011, ročník 2, č. 4: 228 – 246.
- Opatrenia na zlepšenie vzdelávania rómskych detí - sú naozaj inkluzívne? Analýza súčasného stavu a návrhy pre zlepšenie*, CVEK, Bratislava, 2012.
- Petrasová a kol.**, *Analýza vzdelávacích potrieb pedagogických a odborných zamestnancov základných škôl*. MPC. Prešov, 2012.
- PISA 2015. Prvé výsledky výskumu 15-ročných žiakov z pohľadu Slovenska. http://www.nucem.sk/sk/medzinarodne_merania/project/5.
- Porubský**, Š. 2008. *Predpoklady systematizácie edukácie rómskych žiakov zo sociokultúrne znevýhodneného prostredia*, [in:] *Zlepšenie prístupu Rómov k vzdelávaniu*, PF UMB, Banská Bystrica, 2008.
- Rafael**, V. (ed.) *Odpovede na otázky (de)segregácie rómskych žiakov vo vzdelávacom systéme na Slovensku*, Nadácia otvorenej spoločnosti, Bratislava, 2011.
- Salner**, A., *Stav vzdelávacej politiky voči rómskym deťom realizovanej vládou SR. Rómske deti v slovenskom školstve*, Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť, Bratislava, 2005, s. 11-19.
- Schmidtová**, M. – Lechta, V., *Poradenství v procese inkluzivní/integrativní edukace v SR*, [in:] Lechta, V. (ed.), *Základy inkluzivní pedagogiky*, Portál, Praha, 2010.
- Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020. Úrad vlády SR, december 2011. www.ksuza.sk/doc/metodika/bozpzp/20012012.pdf

Publikácia je inšpiratívna, šokujúca, smutná a žalostne veselá zároveň. Akokoľvek ju nazveme, je odrazom našej spoločnosti. V publikácií sa autori venujú prípadu jednej školy, ktorej prístup k chudobným rómskym deťom skončil po niekoľkých rokoch na súde. Jej (ne)vysporiadanie sa s rozsudkom zostalo na jej pleciach. Aj napriek snahe a pomoci eduRomy je situácia v škole taká, ako ju opisujú autori. V texte sa dostávame pod povrch problému, za brány školy, do zborovne, do tried a vidíme realitu. Škola reprezentuje stav nepripravenosti k vzdelávaniu týchto detí. Je ukážkou postoja celej našej spoločnosti k deťom, ktoré nemali to šťastie a narodili sa v chudobných rodinách. Riešenia sú, ale my ich počuť nechceme, lebo nás budú nútiť vykročiť z našich pohodlných stereotypov, kde nám je dobre. Táto publikácia vôbec nie je o príbehu školy v Šarišských Michaľanoch. Táto publikácia je predovšetkým o nás.

Rastislav Rosinský

Príbeh Základnej školy v Šarišských Michaľanoch je smutnou a výstižnou ilustráciou toho, ako sú školy unášané protiprúdom a ako nedokážeme na systémovej úrovni zvládať problémy, na riešenie ktorých by sa škola mala primárne podieľať. Tu nepomôže represívne právo v podobe nápravných súdnych rozhodnutí. Autorská dvojica Alica Petrasová a Ivan Pavlov prináša v tejto publikácii hlbší pohľad na problém segregáčnych praktík v našich školách bez toho, aby súdila. Na základe rozhovorov s aktérmi tejto „kauzy“ autori odhaľujú subjektívnu pravdu každého z nich. Vytvárajú tak komplexný ilustratívny obraz spoločenskej nemožnosti riešiť v 21. storočí problém faktického vylúčenia jednej minoritnej skupiny z možnosti spravodlivého prístupu k vzdelaniu. Nie je to však len čistá deskripcia. Uvádzaný príklad Šarišských Michalian naznačuje, ako je potrebné obrátiť kormidlo smerom do hodnotového prúdu európskeho poňatia spoločenskej funkcie vzdelávania.

Štefan Porubský

